

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1417679/2

בבית הדין הרבני האזורי באר שבע

לפני כבוד הדיין:

הרב אברהם הרוש

המבקש: פלוני

המבקשת: פלונית

הנדון: סידור גט בפני ג'; בית דין שקול בממונות, סידור גט והתרת נדרים

פסק דין

רקע

בפני בקשה לסידור גט פיטורין.

כידוע, הנהוג בבתי הדין הוא לסדר גט בפני שלושה. בעת סידור גט, עם כניסתו של דיין נוסף למקום, אם יצטרף אף הוא למעמד מתן הגט יהיו ארבעה דיינים ולא שלושה. התעוררה בפני השאלה להלכה ולמעשה כדלהלן: האם קיימת בעיה שביה"ד שבפניו ניתן גט יהיה ב"ד שאינו שקול, דהיינו ב"ד המונה ארבעה ולא שלושה?

אחד מעמיתי הדיינים הביע דעה, שמאחר והדרישה של שלושה שבפניהם יסודר הגט הינה דרישה פורמלית – והסיבה לכך היא שלא נדרשת פסיקת דין והכרעה של שיקול דעת, שהוא הטעם שבגללו הצריכו שיהיה ב"ד שאינו שקול – על כן, בביה"ד של שעת מתן גט אין צורך דווקא בבי"ד שאינו שקול. לראיה הביא עמיתי את הנוהג לצרף למעמד השלושה בעת מסירת גט גם כאלו שאינם מכהנים כדיינים בפועל, זאת מאותה סיבה שאין נדרשת פסיקת דין והכרעה של שיקול דעת.

שאלה זו יש לברר בנוגע לנידון נוסף בסידור גט. בהתרת נדרים שלפני המינוי מקפידים לעשות בפני שלושה, ולפעמים יש בחדר אדם נוסף. לעיתים עולה השאלה (מפי הסופר או עדי הגט, שמצטרפים הרבה פעמים להתרת הנדרים), האם הוא מצטרף להתרה, שמא הצטרפות של אדם רביעי בשעת ההתרה גורע? אף נקודה זו טעונה בירור.

על כן נתתי אל לבי לברר שאלות אלה ממקורותיהם: האם יש להקפיד דווקא על ב"ד שאינו שקול בשעת מתן הגט? וכן את השאלה: האם יש להקפיד על ב"ד שאינו שקול בשעה שעורכים לבעל התרת נדרים?

דיון והכרעה

א. הסוגיא בסנהדרין דף ג ע"ב

דין זה של ביה"ד שקול נלמד מהגמ' בסנהדרין (דף ג ע"ב) לגבי דיני ממונות, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"שלשה מנלן? דתנו רבנן: ונקרב בעל הבית אל האלוקים - הרי כאן אחד, עד האלוקים יבא דבר שניהם - הרי כאן שנים, אשר ירשיען אלוקים - הרי כאן שלשה, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר: ראשון תחילה נאמר, ואין דורשין תחילות, אלא: עד האלוקים יבא דבר שניהם - הרי כאן אחד, אשר ירשיען אלוקים - הרי כאן שנים, ואין בית דין שקול - מוסיפין עליהן עוד אחד, הרי כאן שלשה."

מבאר רש"י (שם):

"ואין בית דין שקול - אין עושין בית דין זוגות, דצריך לקיים בו אחרי רבים להטות ואם יתחלקו לחצאין, אין כאן רבים."

הרי לנו שלדעת רבי יונתן אין ביה"ד שקול מה"ת, ועל כן לא צריכה התורה לכתוב פעם נוספת אלוקים, שברור אף אם כתוב פעמיים שהתורה מצריכה דיין נוסף שלא להוות ביה"ד שקול, ואילו לרבי יאשיה אכן לא בעינן מה"ת ביה"ד שאינו שקול.

להלן שאלה הגמ' על רבי יאשיה, האם הוא מוותר על דרישה זו של הטייה והליכה אחר הרוב? וז"ל הגמ':

"ורבי יאשיה לית ליה בית דין נוטה? והתניא: רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: מה תלמוד לומר לנטת אחרי רבים להטות, התורה אמרה: עשה לך בית דין נוטה."

ומבאר רש"י (שם), וז"ל:

"ור' יאשיה - דבעי קרא לאתויי שלישי, מי לית ליה בית דין נוטה, שצריך שלא יהא בית דין שקול, כדי שיתקיים בו הטייה אחרי רבים, ולדידיה ארבעה או ששה כשרין, דאי בעי בית דין נוטה, קרא לאיתויי שלישי למה לי?"

נלמד מרש"י שעיקר השאלה נסובה על מציאות של ביה"ד שאינו שקול האם ניתן להכשיר בכה"ג לדעת רבי יאשיה, ולפי"ז דעת רבי יונתן שביה"ד של ד' פסול, ולדעת רבי יאשיה ביה"ד של ד' אינו פסול.

וכן למד הרמ"ה על אתר, וז"ל:

"ודייקי' ור' יאשיה דבעי קרא לאיתויי שלישי לית ליה דבעינן ב"ד נוטה כדי לקיים בו אחרי רבים להטות ונפקא מינה לאכשורי ארבעה או ששה וכיוצא בהן דאי אית ליה, קרא להביא שלישי למה לי אלא לית ליה."

נלמד מרש"י וכן מהרמ"ה שאין הגמ' עוסקת רק בגדרי ביה"ד והצורך בג' כדי להגדירו כבית דין, אלא בשאלה של יכולת הטייה בבית דין. לכן, אף בבית דין של ד' דיינים - שודאי יש לו שם בית דין מכח הג' שיש בו, מכל מקום יכולת ההכרעה של ביה"ד ניטלה ממנו, ובהעדר יכולת זו זה פוגע בכח ההכרעה בבית דין, ובית דין כזה הוי בית דין פסול.

נמצא לפי"ז שעיקר המחלוקת בין רבי יונתן לרבי יאשיה נסוב על גדר זה של הטייה, האם יכולת ההטייה יש בה כדי לפסול הרכב שווה או שמא אין בזה כדי להוות הפרעה. מכאן ישנה השפעה אף לקביעת הרכב של בית דין, ולהלן נברר עניין זה של הטייה מה גדרו. לפי"ז יש לשאול האם בדבריהם ישנה תשובה אף להגדרת בית דין, או שמא אין זו מחלוקתם, אלא עיקר דבריהם נשענים על יכולת ההטייה ומשליכה על הרכב ביי"ד, ומבלי לגדור גדר ברור בהגדרת בית דין.

וכעין זה כותב הרמב"ם בפרושו למשנה (מסכת סנהדרין פרק א משנה א), וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"וטעם היות כל הדברים האלו בשלשה אנשים הוא דבר ה' בדיני ממונות עד האלוקים. ואין פחות משנים, ומן הכללים בתורתנו שלא יהא מספר הדיינים לעולם אלא מספר נפרד כדי שאם תהיה ביניהם מחלוקת בדין מן הדיינים יהיו על כל פנים רובם מסכימים לדעה אחת והמיעוט בהפכו, ונלך אחר דעת הרוב כמו שחייבה אותנו תורה בכך שנ' אחרי רבים להטות, ולפיכך לא יהא בית דין פחות משלשה."

לעניין הלכה, בשו"ע לא ראיתי שהכריע בנידון זה, אולם ברמב"ם (הל' סנהדרין פרק א הלכה ד) פוסק כרבי יונתן, וז"ל:

"עיר שאין בה מאה ועשרים מעמידין בה שלשה דיינים שאין בית דין פחות משלשה כדי שיהא בהן רוב ומיעוט אם היתה ביניהן מחלוקת בדין מן הדיינים."

אולם ראיתי בהגהות והערות על הטור (הוצאת מכון שירת הים ריש סימן ג) שמביא שדעת הרא"ש לפסוק כדעת רבי יאשיה, והוכיח זאת ממה שהביא הרא"ש דלרבא אית ליה עירוב פרשיות ובגזילות וחבלות כתיבי תלתא אלוקים. ומהכא הוכיח דס"ל כרבי יאשיה דתלתא אלוקים כתיב.

ואמנם לענ"ד דעת הרא"ש אינה כן¹, ומה שהביא הרא"ש תלתא אלוקים אין זה אלא למימר דרבא אית ליה עירוב פרשיות, וא"כ בעינן שלושה דיינים מה"ת גם בהודאות והלוואות, ולזה

¹ כאן המקום להשגה נוספת על מה שכותב בהגהות והערות על הטור מהדורת שירת דבורה (סימן יב אות ג). טרם נעיר על דבריו, נקדים להביא את דברי הג"א (סנהדרין פ"א ס' ו) והב"י (סימן יב אות א). וז"ל הג"א:

"וג' שישבו לדין וסילק האחד את עצמו קודם שידע היכן הדין נוטה אין השנים יכולין לגמור הדין דלא עדיף משנים מזכין או מחייבין ואחד אומר איני יודע דיוסיפו הדיינים דכיון דמעיקרא אדעתא דתלתא יתבי [...] מא"ז."

כב"י (שם) הזכיר דברי הג"א וכתב:

"מדברי הגהות אשרי בפרק קמא דסנהדרין (ס' ו) נראה דשלשה שישבו לדין ואחד מהם רוצה להסתלק אינו רשאי אלא קודם שידע להיכן הדין נוטה."

ועל דברי הב"י תמהו הרמ"א בדרכי משה והב"ח. נביא דברי הב"ח שמבאר את הקושי בדברי הב"י, וכן מבאר את הדין של הגהת האשרי לפי הבנתו, וז"ל:

"ותימה שהרי לא כתבו ההגהות לשם אלא שאם סילק את עצמו קודם שידע להיכן הדין נוטה אין השנים יכולים לגמור הדין הואיל דמעיקרא אדעתא דשלשה יתבי הוי ליה כאילו אחד אומר איני יודע דיוסיפו הדיינים, ומשמע אבל אם ידעו להיכן הדין נוטה מותר לגמרו בשנים וכדאיתא בסוף עבודה זרה (עב א) כדשיימא תלתא אפילו תרי מגו תלתא אבל לענין סילוק אפשר דיכול להסתלק אפילו יודע להיכן הדין נוטה ויגמרו אותו השנים כיון שאין מסתלק מחששא דשמא החזק יהא רודפו וכן תפס עליו מהר"ם איסרלס ז"ל."

יעויין בהגהות דרישה ופרישה (ס"ק א) שמיישב את דברי הב"י ומכריח כמותו, ואכמ"ל בנקודה זו.

אולם על דינו של הב"ח והדרכ"מ יש לעיין, שכן מחדשים הב"ח והדרכ"מ שאם הסתלק דין לאחר שידועים הדיינים להיכן הדין נוטה ניתן לגמור הדין בשניים. כדעת הב"ח פוסק אף הש"ך (סימן יח ס"ק ה).

מנגד, דעת השו"ע נראה שחולק על דין זה, שכן הב"י מביא את דינו של הגהות אשרי באופן שונה ממה שהביא בסימן יב, ובסימן יח (אות ב) כותב הב"י: "כתוב בהגהות אשרי" פרק קמא דסנהדרין (ס' ו) שלשה שישבו לדין וסילק האחד עצמו אין השנים יכולים לגמור הדין כיון דמעיקרא אדעתא דתלתא יתבי שלש", והשמיט הב"י את דברי הגהות אשרי "קודם שידע היכן הדין נוטה", מהם משמע לכאורה שאם יודע להיכן הדין נוטה ניתן לגמור את הדין בשניים. ההלכה שלמד הב"י מדבריו פוסקה שו"ע (סימן יח סעיף ד) בזה הלשון: "שלשה שישבו לדין, וסלק אחד מהם עצמו, אין השנים יכולים לגמור הדין".

הלכה זו צמצם הש"ך על פי דברי האשרי, וכפי דברי הב"ח, שכך הוא רק אם אינם יודעים להיכן הדין נוטה. מכל מקום, מהשמטת הב"י תנאי זה, ניכר שלא קיבל זאת, וכפי שפוסקים התומים (סימן יח ס"ק ד) והנתיבות (שם ס"ק א).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בביאור מחלוקת האחרונים הללו, האם ניתן לסיים בשנים לאחר שיודעים להיכן הדין נוטה והאחד מסתלק, כתב בהגהות והערות (סימן יב ס"ק ג), וז"ל:

"וי"ל דפליגי אי בעינן שלשה משום ב"ד שקול (ש"ך) או דג' אלוקים כתיבי (תומים ונתיבות)".

נראה בכוונת הדברים, שלפי הש"ך בעינן שלשה משום ב"ד שקול כדי שתהיה הכרעה עפ"י רוב, וכאן שהא' מסתלק לאחר שיודע להיכן הדין נוטה, הרי יש כאן הכרעה עפ"י רוב, וממילא השנים הנותרים יכולים לגמור הדין. אך לדעת התומים והנתיבות, הצורך בשלושה היא משום דג' אלוקים כתיבי, ולכן על אף כאן יש הכרעה בדין, צריך שתהא הפסיקה עצמה ע"י שלושה. ונראה מדבריהם שתלו מחלוקת הש"ך ותומים במחלוקת רבי יונתן ורבי יאשיה בגמרא, ולדעת הש"ך עפ"י ר' יונתן א"צ שלושה בגמר הדין, אלא שתהיה הכרעה בלבד.

לענ"ד דבר זה אינו יכול להיאמר. ראשית נעיר, שעל אף שהצורך בשלישי רבי יונתן הוא רק לאפשר הכרעה בעת מחלוקת, מכל מקום ברגע שקבענו שיש בו צורך – הוא הופך להיות חלק ממרכיבי ביה"ד מתחילה ועד סוף, ומעתה על שלושתם חל שם ב"ד. מחלוקת רבי יונתן ורבי יאשיה אינה מסתיימת רק בשאלה האם צריך ביה"ד נוטה, אלא המחלוקת היא בקביעה האם בב"ד שקול חסר בשם ב"ד, לדעת רבי יונתן אין שם ב"ד על ב"ד שקול, ודעת רבי יאשיה הצורך לגדר שלשה לב"ד הינו רק מכח האמור ג' פעמים אלוקים.

בזה ניתן ליישב את הסוגיא בסנהדרין (דף יז ע"א): "וא"ר אבהו במוסיפין עושין ב"ד שקול לכתחילה וכו'", ופרש"י (בד"ה אלא): "דתנן בהיו בודקין אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין וא' אומר איני יודע יוסיפו הדיינים שנים דהשתא הוה ליה ב"ד שקול דאינו יודע כמאן דליתיה הוא ופשו להו כ"ד...". דבר זה צריך ביאור, דלשיטת רש"י והרמ"ה הסוברים שבעינן ב"ד נוטה והוא דין לעיכובא, וכפי שנכתוב להלן, ואף בב"ד של ארבע ושש דיינים פסול, א"כ צ"ב מה הפשט ההלכה של מוסיפין ועושין ב"ד שקול?

ונראה לדברינו ניחא עניין זה. לא מיבעי לשיטת הרמב"ם (כפי שלמדו הגר"ב זולטי) ניחא טפי, דלאחר שהתקבע שם ב"ד של ג' דיינים הרי שלמעלה מזה אין חיסרון בב"ד שקול. אלא אף לדעת רש"י והרמ"ה צריך לומר, כפי האמור, שמחלוקת רבי יונתן ורבי יאשיה היא בקביעת שם ביה"ד ע"י הצורך בדין זה של ב"ד נוטה, ולכן לדעת רבי יונתן לאחר שהתקבע שם ביה"ד על ב"ד שאינו שקול, מעתה כבר הוסר חיסרון זה, ואין על התוספת מכאן ואילך חיסרון בחלות שם ב"ד אלא רק חסר בלנטות, ומאחר שכבר חל שם ביה"ד לא ניתן לפסול ב"ד זה בגין יכולת זו של לנטות. לדרך זו ניתן לבאר מחלוקת הרמב"ם (כפי שלמדו הגר"ב זולטי) ורש"י, לדעת הרמב"ם כיון שלחלות ב"ד סגי בשלושה דיינים – הרי כשעשו ד' הוי בגדר מוסיפין, דל מהכא הו' ובה אין ההלכה של לא יהא ב"ד שקול, ואילו רש"י והרמ"ה סוברים דכיון שישבו מתחלה ד' ו' דיינים – ע"י ישיבתן בתחילה חל עליהם שם ב"ד וכולם הוו מכלל שם ב"ד, ולא ניתן לעשות כן לכתחילה דעשה לך ב"ד נוטה כתיב. אולם, לענ"ד דעת הרמב"ם שווה בזה לדעת רש"י, וכפי שיתבאר בתוך הדברים.

ביסוד זה דוחה הגאון ר' שמואל רוזובסקי זצ"ל את הוכחתו של שער משפט כנגד השבות יעקב. להלן (אות יג) נביא את מחלוקת השבות יעקב והשער המשפט בב"ד דאיכא חד דגמיר ותרי דלא גמירי (דמהני לשיטת הרא"ש) ונחלקו הדיינים, והשנים הלא גמירי חולקים על החד דגמיר, אי אזלי בתר רובא. השבות יעקב סובר דאזלי בתר רובא דלא גמירי, והשער המשפט סובר דלא אזלי בתר רובא. הוכיח שער המשפט כדעתו מהגמ' דקאמר לרבי יונתן דמשום שאין ב"ד שקול א"צ לכתוב עוד אלוקים, ואי נימא כהשבות יעקב דאזלי בתר רובא אף על גב דלא גמירי, א"כ אף דאין ב"ד שקול א"צ לכתוב עוד אלוקים, והלא י"ל דסגי בתרי סמוכין ואחד שאינו סמוך כדי להכריע, ומוכח ברמב"ם ובעוד ראשונים שצריך שהשלשה כולם יהיו סמוכים, ומכאן מוכח לכאורה דאם אינו סמוך שאינו ראוי לדון אינו ראוי גם להכריע, ולכן מכיון שאין ב"ד שקול בעי שלישי שהוא סמוך כדי להכריע. עד כאן הוכחתו של שער המשפט. וכתב עליו הגאון ר"ש רוזובקי (שעורי ר"ש רוזובסקי סנהדרין דף ג ע"ב), וז"ל:

"ודבריו תמוהין דבסוגיין מכיון דבעינן ב"ד נוטה ודאי צריך שהשלישי יהי' חלק מהבי"ד, וכמו שגוף הבי"ד צריך שיהיו סמוכין ה"ה השלישי בעינן שיהי' סמוך דבלא"ה אינו מצטרף כלל לבי"ד, אבל בנידון השבות יעקב דשיטת הרא"ש דמהני חד דגמיר ותרי דלא גמירי משום שכך היתה תק"ח, י"ל דאזלי בתר רובא שהרי כל השלשה הם חלק מהבי"ד שהצריכו חז"ל".

הרי על כרחך שגדר זה של ב"ד שאינו שקול בא לקבוע שם ב"ד וקביעה זו מחילה על שלושת הדיינים שם ב"ד ומבלי לשנות בין אחד לשני, ועל כולם חלה החובה להיות דיינים מתחילה ועד סוף, ולא ניתן לחלק כפי שהגהות והערות חילק בדעת הב"ח והש"ך.

זאת ועוד, יסוד הלכה זו בשו"ע המובא לעיל, שביה"ד שישבו על דעת שלשה צריכים לסיים את הדין בשלושה כפי שישבו, נלמד מהגמ' בסנהדרין (דף ה ע"ב), שם הקשו על שמואל ששנים שדנו ואמר אחד איני יודע יוסיפו שני דיינים, ואם כשמואל להוי כשניים שדנו ויגמרו הדין על פיהם. מיישבת הגמ' שאף לשמואל ששנים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

התכוין הרא"ש, ולא הכניס הרא"ש עצמו למחלוקת רבי יונתן ורבי יאשיה. לקמן אי"ה נביא דברי הרא"ש בנדרים שמוכח מהם שפוסק כרבי יונתן.

ב. דיון בדעת הרמב"ם בב"ד של ד' דיינים ובגדר ב"ד שקול

מלשון הרמב"ם המובאת לעיל לא ניתן להבין מהי עמדתו בגדר בית דין של ד', שכן משמעות הדברים היוצאת ממנו שגדר זה של ג' דיינים מובנה על יסוד זה של יכולת הכרעה. אולם, לאחר שכבר יש ביה"ד של ג', לא גילה לנו הרמב"ם מה הדין כאשר כבר יש שם ב"ד וכעת נוסף אחד, האם זה יפגע בבית דין ודינו יהיה פסול.

שדונו דיניהם דין, מכל מקום אם ישבו על דעת שלשה צריך דעת כולם. נמצא שאף לשמואל שלא מצריך ב"ד שקול, ומהטעמים שנצייין להלן בפנים, מכל מקום כשישבו על דעת שלשה ודאי יש להקפיד שיהיה כפי מה שישבו בתחילה, וכך הוא אף אם מלכתחילה ישבו יותר מג', לעולם יש לסיים את הדין כפי מה שהתחילו, וכפי שהביא הרמב"ם להלכה (סימן יח סעיף ד), והגר"א (שם ס"ק יז) מביא ראיה לזה מהגמ' שהבאנו. הרי על כרחך שאין הנידון ביכולת הפסיקה בב"ד שקול, אלא הנידון הוא מתי נקרא גמ"ד שיכולים שני הדיינים להשלים את הדין על סמך דעתו של השלישי שאינו, ולא יהיה בזה חיסרון של גמר דין שלא כפי שהתחילו. וכן משמעות הדברים הברורה העולה מדברי הב"ח, וכן כותב התומים, וז"ל:

"ואין כאן ראיה, דיש לומר דלכך נקט הגה בלשונו דסילק עצמו קודם שידע היכן הדין נוטה, דאטו ברשיעי עסקינן דיסלק עצמו הא אסור לדיין לסלק עצמו, לכך כתב קודם שידעו להיכן הדין נוטה ואז מותר לדיין לסלק את עצמו כדלעיל ריש סימן י"ב (ס"א), ע"ש. אבל באמת אי אתרמי ע"י איזה וכדומה או דעבר ועשה וסילק עצמו אחר כך, מכל מקום אין הדיינים יכולים לגמור דיליף ליה מהך דאמר איני יודע, ואילו דעת האר"ז לחלק היה מבארו להדיא ולא בדרך שלילה."

הרי לן שמבאר התומים שעיקר ההגבלה בדברי הג"א הוא השאלה האם יכול לעשות כן, וכפי איך שביאר הב"ב דבריו, ומכל מקום אם קרה וסילק עצמו במקום שלא יכול היה לעשות כן, ודאי לא ניתן לגמור הדין בשלשה. ועיין באגרות משה (חלק חו"מ סימן מז) שחוקר מה יהא הדין לדעת התומים בנסתלק מחמת שלא רצה להסכים לדעת השניים, האם גם אזי לא ניתן לסיים את הדין על פי שניים, עיי"ש.

ומדבריו נראה שלמד שעיקר המחלוקת בין הש"ך לתומים היא השאלה האם נגמר הדין בשלב זה ולא צריך את השלישי לרגעיה ההכרעה בפועל וא"כ יתכן ואף התומים יודה שאם נסתלק הדיין השלישי מבלי סיבה הרי שיתכן ונגמר הדין אף לדעת התומים, ואף שגמ"ד לעניין פשרה וכו' שונה מעניין זה מכל מקום לעניין סילוק סברי שגדרי גמ"ד שונים מהאמור במקומות אחרים עיי"ש בדבריו ודו"ק.

ועיין עוד בהמשך דברי התומים שכותב שאף לדעת הב"ח לא ניתן לפסוק כדברי הגהות אשרי, מאחר והוא לשיטתו שפוסק שגמר דין הוי כשיודע להיכן הדין נוטה, ולשיטתו אכן נגמר הדין ולא נשאר לעשות כלום אלא לומר פלוני חייב, ועל זה כבר לא צריך שיהיו כולם. על כן להלכה – שאנו פוסקים כדעת רש"י וסיעתו שגמ"ד הוי ע"י אמירת פלוני חייב וכו' – לא ניתן לגמור הדין אם נשארו שניים. והוא הדין אם התחילו חמישה ונסתלקו שניים, כך שנגמר הדין בב"ד נוטה של שלושה, תהיה אותה מחלוקת בין האחרונים. [יעויין בשו"ת אגרות משה (חלק חו"מ ח"א סימן ו) מה שכתב לדון. וקצת קשה שלא התייחס לדברי הרמב"ם הללו ולדברי הקצוה"ח (סימן יח ס"ק א).]

יעויין בפירושו ההפלאה שאף הוא הסכים עם התומים, וכמו כן יעויין ביצועות ישראל (חוקת המשפט סימן יח) שגם הלך בדרך זו, וז"ל:

"דעת הש"ך [סק"ה] דאם כבר הסכימו כולם אף שנסתלק אחד יכולין השנים לגמור הדין, והאחרונים חלקו ע"ז דכל שלא אמרו איש פלוני אתה זכאי לא מקרי גמר דין ואין הנשארים יכולין לגמור הדין, וכ"נ דאע"ג דגומרין בדיני ממונות שלא בפניו לכתחילה אין לגמור, א"כ כל שלא הסכימו בדרך פסק הגם שגילו דעתם שמסכימים כולם לחיוב או לזכות לא מקרי גמר דין."

נמצא א"כ לדרכינו שלא מצינו באחרונים מי שפוסק דלא בעינן ביה"ד שאינו שקול לחלות שם ב"ד, ודברי הגהות והערות תמוהים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עוד נעיר שמלשוננו בפרושו למשנה יותר נראה שמסכים עם דעת רש"י שכותב "לעולם", משמע שכל בית דין צריך יכולת הכרעה זו, ובהעדר מציאות זו של הכרעה זה גורם פסול.

הנה ראיתי בשו"ת משנת יעב"ץ לגר"ב זולטי זצ"ל (סימן ד) שהוכיח מלשון הרמב"ם בהלכה הנ"ל שגדר זה של ג' הוא רק בקביעת גדר בית דין והוא הסיבה לג', אולם לאחר שיש בית דין אין הוספת דיין גורעת. והביא הגר"ב זולטי ראיה מלשון הרמב"ם (הל' סנהדרין בפרק ב הלכה יג), וז"ל המשנת יעב"ץ:

"וזה מבואר בדברי הרמב"ם בפ"ב מהלכות סנהדרין הלכה יג אע"פ שבי"ד של שלושה בי"ד שלם הוא כל זמן שהן רבים הרי זה משובח ומוטב שיחתך הדין באחד עשר יותר מעשרה, וכן הוא בשו"ע חו"מ סימן ג סעיף ד ועיין בסמ"ע ס"ק יא ומ"ש בעשרה הוא לאו דווקא דהוא בי"ד שקול, אמנם נראה בדווקא כתבו עשרה כיון דיש כאן שיעור בי"ד הרי הוא בי"ד כשר גם לכתחילה אע"פ שהוא בי"ד שקול."

ביאור הדברים ברמב"ם לפי הגר"ב זולטי הוא שמה שלימדנו רבי יונתן הוא לא גדר חלות שם בי"ד, שלשם כך צריך שיהא בלתי שקול, אלא מה שלימדנו רבי יונתן הוא על מניין הדינים בבית דין לממונות. אשר על כן, לאחר שיש ג' דיינים והם נחשבים לביה"ד, אין תוספת דיין מפריעה להכרעת הדין.

הוכחה לדבריו יש להביא ממה שהרמב"ם פוסק את רבי יונתן במובן המצמצם של קביעת שלושה בבית דין, והנימוק לזה הוא יכולת הכרעה, אולם עצם הדין של רבי אליעזר בנו של ר"י הגלילי הפוסק עשה לך בי"ד נוטה לא מצינו שפוסקו הרמב"ם.

לענ"ד גדר זה בדברי הרמב"ם קשה לומר, מאחר ולדברי הרמב"ם התורה מלמדת אותנו דבעינן בית דין שקול וזה היסוד לקביעה שצריך ג', על כרחך שיכולת ההכרעה הוא דין בעצם, ולא ניתן לוותר עליו אף אם יש שלוש. ולפי זה יהא דין של בית דין של ד' אף לעיכובא.

ולדברינו דברי הסמ"ע מדוייקים, וכן כותב הב"ח על אתר שדברי הרמב"ם במה שכתב עשרה הוא לאו דווקא, ולהלן נרחיב בנקודה זו.

ג. ביה"ד של שומת קרקע בפדיון מהקדש – דעות הראשונים וגדר בי"ד שקול למעלה מג' דיינים

כאופן זה מוכח מתוס' במגילה. המשנה במגילה (דף כג ע"ב) עוסקת בשומת קרקעות באדם הפודה קרקעות מהקדש, וכותבת שצריך שהרכב בית הדין בשומה הינו תשעה מישראל ואחד כהן סך הכל עשרה, ומכאן מקשים תוס':

"קשיא לי אמאי לא בעי אחד עשר דאין בי"ד שקול בכל דבר שהוא תלוי שעומד בשקול הדעת."

הרי לך שאף בעשרה שיש בהן תורת בי"ד, מכל מקום חסר ביכולת ההכרעה שלהן, ולדבריהם עיקר העניין הוא קביעת הרכב שיש ביכולתו להכריע, ולא בקביעת שם בית דין, על כן מקשים תוס' איך תובן המשנה?

תוס' נשאר בקושיא על המשנה, וכן הוא בתוס' ערכין (דף יט ע"ב), אולם ברשב"א (חדושי הרשב"א מסכת מגילה שם) כתב ליישב, וז"ל:

"הקשה רבי אלחנן דהוה לן לאצרוכי י"א ככל בי"ד של ממון ושל נפשות דאמר אין בי"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד ועלתה לו בקושיא, ול"נ דשאני הכא שפרט לך הכתוב עשרה כהנים בפרשה ואלו כן הו"ל למיכתב י"א. ואינו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דומה למה שאמרו בריש פרק ראוהו ב"ד בר"ה (כ"ה ב') החדש הזה לכם ראש חדשים ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד ואף על גב דכתיב ויאמר ה' אל משה ואל אהרן, זה אינו פורט לפי שהדיבור אינו אלא עמהן ואין כאן מקום להזכיר השלישי אלא סמך על הדבר הידוע שאין ב"ד שקול, אבל כאן כיון דנחית הכתוב למנינא ימנה גם האחד עשר ולמה שיירו וטעמא דמילתא משום דשומא היא ואינו כדין ממש.

מדברי הרשב"א, וכן הוא מקושיית תוס', לומדים שיסוד זה של ביה"ד שקול נאמר אף על עשרה, ונראה שאין גדר זה של ביה"ד שקול בקביעת שם בית דין אלא ביכולת ההכרעה שצריכה להיות בכל בית דין, ובהעדר יכולת זו חסר בהכרעתו וצריך להיות פסול, על כן נשארו תוס' בשאלה.

הרשב"א מיישב שבשומת קרקע ישנו אזכור מפורש בתורה למספר במניין הכהן שמוזכר בתורה, וכפי המבואר בגמ', ועל כן התורה קובעת שצריך בדווקא עשרה. להלן נבחן את דברי הרשב"א בחילוק שעושה בין שומה לבית דין. מכל מקום על מה שכתב ליישב מהמנין שמוזכר בתורה מקשה הטורי אבן (מסכת מגילה שם) מדברי רבי יונתן בסנהדרין שלמד שצריך ג' דיינים אף שכתוב ב' פעמים בתורה אלוקים, ועל כרחק הא דביה"ד נוטה מאפשר להוסיף למה שכתוב בתורה דין נוסף, וז"ל:

"וק"ל מהא דאמר בפ"ק דסנהדרין (דף ג') ונקרב בעל הבית אל האלקי'. הרי כאן א' עד אלקים יבא. הרי כאן שנים. אשר ירשיעון האלקים. הרי כאן ג'. דברי ר' יאשי'. ר' יונתן אומר ראשון תחילה נאמר ואין דורשין תחילות. אלא עד אלקים. הרי כאן א'. אשר ירשיעון אלקים. הרי כאן שנים. ואין ב"ד שקול מוסיפים עליהן עוד א'. הרי כאן ג'. והא הכא פרט הכתוב לאותן שנים לכל אחד בפני עצמו. ונחית למנינא ואפ"ה אמר אין ב"ד שקול להביא את הג'."

מכח קושיא זו דוחה את דברי הרשב"א, ומיישב באופן שונה על בסיס חידוש שרוצה לחדש בשומת הקדש, וז"ל:

"ואפשר לי לומר דהכא לגבי פדיון הקדש אין לו ענין לב"ד שקול. דהני מילי דבעי [אין] ב"ד שקול. כל היכא דאזלינן בתר רובא לפיכך אם יחלוקו שיהא א' מכריע לצד א' אבל גבי הקדש דרבי רחמנא עשרה בעינן שיהיו כל העשרה מסכימין לדעת אחד ולא אזלינן בתר רוב דיעות. ואפי' א' מעכב."

לדבריו צריך שדעת כולם תהיה אחת, ובכה"ג לא בעינן הרכב נוטה. גם מדבריו מצינו לומר שאין אנו עוסקים בקביעת הרכב וכמותו, אלא בעיקר העניין אנו עוסקים בשימור יכולת ההכרעה בכל הרכב שיבנה אלא א"כ ישנו תנאי שצריך הסכמת כולם, שאז לא צריך להגיע לביה"ד שאינו שקול, ולהלן נאמר דבר דומה בדין פשרה.

ועיין שפת אמת בחידושו למגילה שכתב שלא נראין דבריו, ואף הוא כתב ליישב באופן אחר, יעויין שם. וכן יעויין בצפנת פענח (הל' ערכין וחרמין פרק ח הלכה ב).

לעיל הבאנו תירוץ של הרשב"א. לאחר שכתב את דבריו, הוסיף הרשב"א טעם לחילוק זה, וכתב שישנה הבחנה בין שומה לדין, אך לא ביאר מהו החילוק. היה מקום לומר שישנה כאן הבחנה מהותית בין ב"ד, שלעולם צריך שיהא לא שקול, ובין שומה שלא נאמר על זה שיהא נוטה. אולם יעויין בריטב"א על מסכת מגילה (שם) שאף הוא יישב כפי דברי הרשב"א, ובסוף דבריו כתב להוסיף הבחנה זו בין דין לשומה, וז"ל:

"וטעם הדבר שהרי דבר של שומא הוא ולא שכיחא בה פלוגתא שלא יסכימו כולם או רובם לדעת אחד ואם יחלקו אז מוסיפין עליהם."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נראה מדבריו שהבחנה זו בין שומה לבית דין אינה הבחנה מהותית אלא מקרית, היות ובשומה לא שכיח שיהיו דעותיהם שקולים.

והנה בריטב"א שם בהערות (הוצאת מוסד הרב קוק הערה 166) מביא בשם הגרי"ז, וזה לשונו:

"ובשם הגרי"ז שמעתי לתרץ דבשומא אין עניין של ב"ד שקול, דכל הטעם דבעינן ב"ד שקול היינו כדי שיתקיים בו הכתוב "לנטות" עיין סנהדרין ג ע"ב ובשומא דאפשר שיהיו כמה דעות א"כ אפילו נוסף אחד אכתי אין זה ודאי שתהיה הכרעה."

כעין זה ראיתי בספר מחנה חיים (יו"ד ח"ב סי' טז) שמביא בשם בנו ליישב קושית התוס', דה"מ שאין ב"ד שקול היינו אם א"א להיות רק שתי צדדין – או זכאי או חייב – אז אמרינן דצריך שלא יהי' ב"ד רק או ג' או כ"ג, דהא לא משכחת רק שני פנים, ואם לא יהי' הב"ד שקול יכריע צד אחד. אבל בשומא, אפי' יהיו י"א, יוכל להיות שכל שנים מהם או כל שלשה מהם יתן סכום אחר, וא"כ מה שיוכל להתרמות בעשרה יוכל להתרמות בי"א, דשלשה יאמרו בעשרה, ושלשה בעשרים, ושלשה בשלושים, ושנים בארבעים, וא"כ מה בצע בי"א. ואפי' אם יהיו רק עשרה משכחת דששה או שבעה או שמונה יאמרו סכום אחד ויהי' רוב ומיעוט ואזלי' בתר רוב. אבל בסנהדרין אין כאן רק ב' צדדין, דמי שאומר אינו יודע לא נחשב כלל דיין, ונכון מאד בעז"ה עכ"ד.

הרי לנו מדבריו שכתב שעיקר הדגש הינו לקיים את גדר לנטות ולא בקביעת שם בית דין, ועיקר הדגש הוא ההבחנה בין שומה שאינה נצרכת לקיים לנטות לעומת בית דין שלעולם צריך שיהא בו כדי לקיים גדר זה של לנטות. לדברי כולם מצינו שאף בבית דין שהתקיים בו גדר זה של ב"ד ע"י שלושה, מכל מקום ישנו חובה שלא יהיה שקול על מנת שיוכל לנטות.

הנה כי כן מצינו שמעבר לשיבת ג' בעינן שלא יהא שקול, וכדברי רש"י והרמ"ה, ובעיקר בב"ד – שהכרעה בין הדעות הוא מיסודות הדין לפי רבי יונתן.

ראיתי בקהלות יעקב (סנהדרין סי' ג) למרן הסטפילר זצ"ל שהביא את דברי שער משפט שנביא להלן, המכריע כדעת רש"י שאף במושב של ד' דיינים יש לפסול ואף דיעבד. והביא הקה"י את דברי הרשב"א וקושיית הטו"א, וכתב ליישב שישנו חילוק בין המילה "הכהן" שודאי כוונתה ליחיד, ועל כן אם כתוב כך עשר פעמים הכוונה לעשרה יחידים, ואילו במילה אלוקים לא חייב לומר שהוא יחיד, אלא ניתן לומר שהוא לפחות אחד, ועל כן בא רבי יונתן לחדש שמכח הדין של לנטות ניתן להוסיף דיין נוסף ובכך לפרש את האלוקים בתורה שכוונתו לשלושה. על פי זה מבאר הקה"י שממילא אין זה לעיכובא אלא רק בג' דיינים, אולם מעבר לג' דיינים לא נאמר במפורש שהוא לעיכובא, ולדבריו אכן כאילו כתוב להדיא ג' וכך הוא רק על ג' דיינים, אולם מעבר לכך לא ניתן לומר שהוא לעיכובא.

אף לאחר שכתב כדברים אלו, סיים: "ומ"מ פשטות הדברים מראים כדברי השעהמ"ש דמעבד אפילו דיעבד".

יעויין במשנת יעבץ לגר"ב זולטי (סימן ד) שמביא את דברי תוס' במגילה וכותב בדבריהם כך, וז"ל:

"ואשר נראה מוכרח מדברי התוס', דאין עושין ב"ד שקול לא נאמר כלל בהלכות ב"ד, אלא הוא דין מיוחד בכל דבר שאמרה תורה מנין וצריך הכרעה, דכתיב לנטות אחרי רבים להטות תורה אמרה עשה לך ב"ד נוטה כדאיתא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בסנהדרין דף ג ע"ב, ולא דוקא בי"ד נוטה אלא גם מנין נוטה, דכל דבר שצריך הכרעה צריך להיות מנין נוטה כדי שיבוא לידי הכרעה.

ולכן הקשו התוס' בפדיון הקדש דצריך עשרה, אמאי לא בעי אחד עשר דאין בי"ד שקול בכל דבר שהוא תלוי בשקול הדעת, והיינו לא רק בדבר שצריך תורת בי"ד אין עושין בי"ד שקול, אלא בכל דבר שצריך הכרעה אין עושין מניין שקול [...]

מעשה נראה כיון דאין עושין בי"ד שקול לא נאמר בהלכות בי"ד, אלא הוא דין מיוחד בכל דבר שאמרה תורה מנין וצריך הכרעה שיהא מניין נוטה, א"כ אפשר שזה נאמר רק לכתחילה, כמש"כ הב"ח הנ"ל, דאין עושין עשרה לכתחילה בי"ד דאין בי"ד שקול, אבל זה לא מעכב בהכשר הבי"ד, כיון דאין זה תנאי בחלות שם בי"ד, ויש עליהם תורת בי"ד גם כשהם בי"ד שקול."

אך איני מבין דבריו, שכן עיקר הנידון בכל בי"ד הוא שאלת ההכרעה שלו, ומכאן הגענו לג'. וכפי שבחוסר ג' חסר ביכולת ה'לנטות', כמו כן בארבע, שכן זהו כל היסוד שמעמידים מכוחו את גדר הדין שצריך ג', ומי תוקע לידו שבשאלת חלות שם בי"ד הוא לעיכובא ואילו בסיבה הגורמת למעמד ביה"ד זה לא לעיכובא.

ד. ביה"ד של שני דיינים בהלכה

שאלה זהה לשאלה זו שהעלנו יש לשאול אף בביה"ד של שני דיינים שאין שם יכולת הכרעה, האם יהיה דינם דין? הגר"ב זולטי יאמר באופן ברור שישנו חילוק בין הנידונים, מאחר וכשחסר בג' דיינים חסר אף בשם בי"ד, בניגוד לארבעה. אולם לענ"ד אין זה כך, וכפי שנוכיח להלן, שיתכן ואף בשני דיינים – כל שאינם דיין יחיד – לא חסר בשם ביה"ד, אלא חסר בכח ההכרעה, וזה עצמו קובע שכל ביה"ד יהיה הרכב של שלושה. למדקדק בדברי רבי יונתן לענ"ד כך ניתן לומר בדבריו עצמו, שכן כתב שבשני אלוקים הכתובים בתורה – לולי דין ביה"ד נוטה ובעיית ההכרעה – לא היה כל חיסרון, והוי בי"ד שקול, היינו שם בי"ד עליו אלא שהוי בי"ד שקול ולכן צריך להוסיף ג'. מובן שהגר"ב זולטי לא למד כך, אלא למד שיכולת ההכרעה בביה"ד של ג' הוא קרוי שם ביה"ד אף אם מה שהרכיב אותו לכזה הוא דין לנטות, ולשיטתו לא ניתן לקרוא לשני דיינים בית דין.

ואכן נידון זה נמצא ברבותינו הראשונים. איתא בגמ' מסכת גיטין (דף לב ע"ב):

"איתמר: בפני כמה הוא מבטלו? רב נחמן אמר: בפני ב', רב ששת אמר: בפני ג'. רב ששת אמר: בפני ג', ב"ד קתני; ורב נחמן אמר: בפני ב', לבי תרי נמי ב"ד קרי להו."

ועיין שם שמביא רב נחמן ראייה לדין זה מפרוזבול, ולהלכה נפסק כרב נחמן.

יעויין בתוס' שם ד"ה ורב נחמן שכתבו שאין זה אמור דווקא לפי שמואל שפוסק ששנים שדנו דינהם דין, וז"ל:

"אין לומר דרב נחמן לטעמיה דאמר בפ"ק דסנהדרין (דף ה:): משמיה דשמואל שנים שדנו דיניהם דין דהא רבא לית ליה התם (דף ג.) דשמואל ועל כרחך רבא אית ליה הכא כרב נחמן דאמר בפני שנים דהא פליגי ר' יוחנן ור"ל בסמוך בפלוגתא דרב נחמן ורב ששת ורבא פסיק בריש החולץ (יבמות דף לו.) ככולי הש"ס כר' יוחנן לגבי דר"ל לבר מתלת ור' יוחנן קאי כרב נחמן ועוד אמר בירושלמי דסנהדרין רבי יוחנן ור"ל דאמרי תרוייהו שנים שדנו אין דיניהם דין ובהחולץ (שם דף מו:): נמי א"ר יוחנן גר צריך שלשה משפט כתיב ביה וע"כ

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

צריך לומר אף ע"ג דתרי אין דיניהם דין כיון דפרוזבול סגי בתרי קרי להו בית דין.

דברי תוס' לא ברורים די הצורך, מדוע מה שמצינו בפרוזבול שסגי בשניים יש בזה כדי להגדיר את השניים כב"ד.

יעויין ברשב"א (גיטין שם) שכתב לחדש שאכן שנים נקראים ב"ד, אלא שבממונות צריך ג' משום הכרעה בין הדעות ועל כן לא סגי בשנים, וז"ל:

"רב נחמן אמר בפני שנים לשנים נמי בית דין קרו ליה. א"א לפרושי דר"נ דהכא אזיל לטעמיה דאמר בריש פ"ק דסנהדרין (ה' ב') משמיה דשמואל שנים שדנו דיניהם דין אלא שנקראין ב"ד חצוף, משום דקי"ל בהא כר"נ וכדפסק תלמודא בהדיא והילכתא כר"נ ואנן בההיא דשנים שדנו קי"ל כרבא דברייתא פ"ק דסנהדרין דלית ליה הא דשמואל אלא אף על פי שדנו אין דיניהן דין, ועוד דבסמוך איפליגו ר' יוחנן ור"ל בפלוגתא דר"נ ורב ששת ר' יוחנן כר"נ וריש לקיש כרב ששת והתם בסנהדרין גרסי' בירושלמי רבי יוחנן ור"ל דאמרי תרווייהו שנים שדנו אין דיניהן דין ובפרק החולץ נמי א"ר יוחנן גר צריך ג' משפט כתיב ביה, אלא ה"ק לשנים נמי ב"ד קרו להו וגבי בטול הגט וגבי פרוזבול דאינן צריכין לישא וליתן בדבר בשנים סגי להו."

כדברי הרשב"א מובא אף ברמב"ן ובר"ן ובריטב"א על אתר, וכן מפורש יותר בשו"ת הריב"ש (סימן רלב), וז"ל:

"דבמתני' בפ' השולח (ל"ב) תנן היה עושה בית דין ומבטלו, ואף על גב דקי"ל בגמרא כרב נחמן (שם): דאמר בפני שנים היינו משום טעמא דלתרי נמי ב"ד קרו להו כלומר בענין כזה שאינו צריך משא ומתן אפילו לשנים קרו להו בית דין. דכי בעינן ב"ד של שלשה היינו במלתא דשייך בה פלוגתא וכי היכא דלא להו ב"ד שקול בעינן שלשה וכשחולקין גומרינן בשנים. ומכל מקום כיון דקרו להו ב"ד משמע דבעינן זה בפני זה, דומיא דההיא דפרוזבול דמייתי התם דקאמר מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינין, דלא שייך לאכשורי זה שלא בפני זה אלא גבי עדות וכרבי יהושע בן קרחה."

יעויין היטב בר"ן (על הרי"ף) (מסכת גיטין דף טז ע"ב בדפי הרי"ף) שכתב כדברים אלו, אולם עשה הבחנה נוספת בין פרוזבול לדין זה, ואכמ"ל.

מכל הלין נשמע לנידון דנן שאף לשנים יש תורת ב"ד, וכל הצורך בשלישי הוא לשם ב"ד נוטה, נמצא א"כ שכשם שמצינו שלמטה מג' יש לפסול מדין ב"ד נוטה, כמו כן למעלה משלוש כאשר הוא שקול יש מקום לפוסלו.

ה. דקדוק בלימוד הגמ' בסנהדרין לנידון ביה"ד של שני דיינים

כן ראיתי להדיא שביארו רבותינו הראשונים בסוגיית הגמ' בסנהדרין (שם). דהנה מקשה הגמ' על רבי יאשיה ממה שמצינו שהולכים אחרי הרוב שניים מתוך שלוש, וז"ל הגמרא:

"אלא הא דתנן: שנים אומרים זכאי, ואחד אומר חייב - זכאי. שנים אומרים חייב ואחד אומר זכאי - חייב. נימא דלא כרבי יאשיה! - אפילו תימא רבי יאשיה, מייתי לה בקל וחומר מדיני נפשות. ומה דיני נפשות דחמירי, אמר רחמנא: זיל בתר רובא, דיני ממונות - לא כל שכן."

מפשט לשון הגמ' ניתן היה להבין ששאלת הגמ' היא על רבי יאשיה, שלדעת רבי יונתן מוכנת המשנה שהולכים אחר הרוב בממונות ממה שמצינו שהצריך ב"ד נוטה, אבל לרבי יאשיה דלית

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ליה ביי"ד נוטה אלא רק בנפשות – מנין שהולכים אחר הרוב ולא מצריכים דעת כולם? אולם מלשון הראשונים על אתר – רש"י, יד רמה ומאירי – משמע ששאלת הגמ' היא לדעת רבי יאשיה שצריך ג' דיינים מהתורה, א"כ צריך שתהיה דעת כולם שווה, ומינה לרבי יונתן סגי במה שיפסקו רק שניים.

יעויין ביד רמה שהביא שני פרושים, וממנו משמע להדיא שהפרשנות שהביא בביאור השני שלו היא כפי שהבאנו. מכאן מוכח שלדעת רבי יונתן אכן שני דיינים תורת ביי"ד עליהם וסגי בהכרעתם, ודין הדיין הג' הוא כדי שיהא ביי"ד שאינו שקול.

וכן ראיתי שכתב לדייק מקושיית הראשונים הגר"ש רוזובוסקי (שעורי ר' שמואל מסכת סנהדרין דף ג ע"ב) ומינה מסיק, וז"ל:

"וצ"ל דלר' יונתן לא קשה כיון דלשיטתו סגי באמת ב' אלא משום שאין ביי"ד שקול צריך ג', לכן סגי שב' יפסקו את הדין, אבל לר' יאשי' דבעינן ג' משום דכתיב ג' פעמים אלקים בפרשה, מנ"ל דסגי שהרוב יפסקו."

1. שני דיינים בפשרה וגדרו

לפי גדר זה ניתן לבאר את שיטת הרי"ף והרמב"ם בדין פשרה.

פוסק הרמב"ם (הל' סנהדרין פרק כב הלכה ו) שבפשרה בעיני שניים, והוא כדעת רשב"ג בסנהדרין (דף ה ע"ב), וכן פוסק הרי"ף. וז"ל הרמב"ם:

"יפה כח פשרה מכח הדין ששני הדיינות שדנו אין דיניהן דין ויש לבעלי דינין לחזור בהן ואם עשו פשרה וקנו מידן אין יכולין לחזור בהן."

יעויין בכס"מ על אתר שהקשה על שיטת הרמב"ם שתי קושיות: האחת, ממה שמצינו בגמ' שנחלקו האם מקשינן פשרה לדין או לא, וחכמים סוברים שמקשינן פשרה לדין, וא"כ מדוע לא סתם כחכמים? השנייה, מהגמ' נראה שלדעה שסוברת פשרה בשניים הוא הדין אף ביחיד, וא"כ מדוע הרי"ף והרמב"ם כתבו שניים דווקא?

ואכן יעויין בשו"ע (ח"מ סימן יב סעיף ז) שהביא דעת חכמים בסתם שפשרה בשלושה או ביחיד, ודעת הרי"ף והרמב"ם ב'ויש אומרים' שפשרה בשנים.

יעויין בשו"ת משכנות יעקב (ח"מ סימן ג) שכתב ליישב דברי הרמב"ם על פי העיקרון שהבאנו, שאכן הרמב"ם פוסק שמקשינן פשרה לדין, אלא שאף שני דיינים יכולים להיקרא ביי"ד אלא שחסרה להן יכולת הכרעה, ועל כן צריך להוסיף אחד לבי"ד נוטה, ומכח זה צריך ג' דיינים. אולם, בפשרה חידשו תוס' (סנהדרין ו ע"א ד"ה ביצוע) שצריך דעת כולם, ובפשרה לא הולכים אחר הרוב, ולפי זה לא צריך בפשרה ג' דיינים כיון שאין את החיסרון של ביי"ד שקול ולא צריך את דין ביי"ד נוטה, ורק צריך שיהיה שם ביי"ד ובשנים סגי, וכפי האמור לעיל בדברי הראשונים בגיטין.

ומצאתי שכתב זאת הגאון ר' מאיר שמחה בחידושו לבאר מחלוקת חכמים ורשב"ג האם פוסקים כדעת רבי יונתן או כרבי יאשיה, וז"ל:

"דכו"ע מקשינן פשרה לדין, עיין תוספות. ולדעתי נראה דבשו"ע (ח"מ סימן י"ב) איתא דאם רבים הן הפשרנים בעי שיאמרו כולם לדעת אחד, א"כ ודאי לא שייך ב"ד נוטה, וא"כ א"ש דרשב"ג סבר ג"כ דמקשינן פשרה לדין רק סבר תמן כר' יונתן דתרי אלדים כתיב בפרשה והג' משום ב"ד נוטה (ג' ב), א"כ בפשרה דלא שייך זה א"כ לא בעי רק תרי ומש"ה קאמר רשב"ג דפשרה בשנים, ור' מאיר סבר כר' יאשיה דדורשין תחילות וא"כ תלתא אלדים כתיב

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בפרשה ומש"ה בעי גם בפרשה ג', וכו"ע גם רשב"ג סבר דמקשינן פשרה לדין, ודוק.

ז. ביאור דעת שמואל ששנים שדנו דיניהם דין אל מול גדר ב"ד שקול

דעת הרמב"ם להלכה ששנים שדנו אין דיניהם דין, וכפי שנביא להלן את לשונו. אולם היאך יבואר דעת שמואל, שפוסק ששנים שדנו דיניהם דין, עם הא דצריך ביה"ד שקול? ודוחק לומר שסובר שמואל כדעת רבי יאשיה דלא בעינן ביה"ד שקול. זאת ועוד, שאם אכן נאמר כך, הרי דלדעת רבי יאשיה צריך ג' לעיכובא מה"ת ואף מבלי ביה"ד שקול, וא"כ נמצא ששמואל הוא דלא כמאן.

בתחילת העניין הביא הגאון ר' יצחק אלחנן (נחל יצחק חו"מ סימן ג סעיף א) שאכן בזה יבואר הרמב"ם שפוסק ששנים שדנו אין דיניהם דין, כי צריך ביה"ד שאינו שקול, ואילו דעת שמואל תבואר דסובר כרבי יאשיה, וז"ל:

"ולכאורה אפשר לומר דלכך פסק הרמב"ם ששנים שדנו אין דיניהם דין, משום דהא קיימא לן דבעי בית דין נוטה ואין בית דין שקול כמבואר בסנהדרין (דף ג' ע"ב) ובכמה דוכתי, ע"כ יש לומר דנהי דדבר תורה חד כשר, היינו משום דביחיד לא שייך לומר אין בית דין שקול דמי יחלוק עמו, אבל בשנים דשייך לומר בזה אין בית דין שקול, וקיימא לן דאף בדיני ממונות בעי בית דין נוטה ויליף זה מקרא כמבואר שם, על כן פסק הרמב"ם ששנים שדנו אין דיניהם דין.

ושמואל דפסק ששנים שדנו דיניהם דין, י"ל דפסק כרבי יאשיה דמבואר בסנהדרין (דף ג' ע"ב) דסבירא ליה דלא בעי בית דין נוטה בדיני ממונות. וכן ראיתי בעיר שושן (סי' ג' סעיף א') דכתב דלכך בעינן מן התורה שלשה מומחין משום דכתיב שלש פעמים אלוקים, וזהו כדרשא דרבי יאשיה ולא כרבי יונתן. ועיין מזה ברדב"ז (ח"א סי' ש"ח).

יעויין בהמשך שדחה זאת, והוכיח זאת מדברי הראשונים שנביא להלן.

וא"כ חוזרת קושייתנו למקומה, איך לבאר דעת שמואל עם הא דאין ביה"ד שקול?

כדי לישב נקדים להביא את דברי הרמב"ם (פ"ב מהל' סנהדרין הלכה י'), שאע"פ שאין ביה"ד פחות משלשה – מותר לאחד לדון מן התורה שנאמר בצדק תשפוט עמיתך. דברי הרמב"ם תמוהים, מאחר ובסוגיא בריש סנהדרין מבואר שמי שיש לו עירוב פרשיות ודאי צריך ביה"ד של שלשה, והרמב"ם עצמו (בפרק ב' מהלכות שכירות ה"ח) פסק את דין עירוב פרשיות וכי כתיב אלוקים קאי נמי אהלואה, וא"כ איך פוסק הרמב"ם שמה"ת אחד מותר לדון?

עוד יש להקשות מהסוגיא בפרק החובל (ב"ק דף פד ע"ב) ופרק המגרש (גיטין דף פח ע"ב), שם משמע דאפילו בדיני ממונות בעינן תלתא מומחין מן התורה, דאמרו שם לגבי הודאות והלואות דאנן שליחותיהו דקמאי קא עבדינן, ומשמע דלולי זאת אין בדינו לדון דיני הודאות והלואות. ומזה הביאו כמה פוסקים ראייה דאפילו בדיני הודאות והלואות מן התורה בעינן שלשה מומחין, יעויין בר"ן בחידושו (סנהדרין ג' ע"א ד"ה ולענין הלכה). ובש"ך (סימן ג ס"ק א) הקשה על הרמב"ם מסוגיא הנ"ל, וכתב שלא הרגישו בזה הרשב"א והכסף משנה והלחם משנה. אבל לא נעלם מעיניהם, ואכן הקשה זאת בכסף משנה (פ"ה מסנהדרין ה"ח), ז"ל: "ותימה היא לפסק שלו אמאי איצטריך למימר הודאות והלואות שליחותיהו דקמאי עבדינן וכו' וצ"ע", ע"ש.

יעויין בקצוה"ח (סימן ג ס"ק א-ב) שהביא קושיות אלו, ובס"ק ב כותב הקצוה"ח לחדש דודאי יחיד יכול לדון מן התורה כל כמה דיודע סברות הדינים, ולא עדיף פסק של דיני ממונות מפסקי איסור והיתר אם הוא איש חכם שבקי בדינין, אלא שיש לעשות הבחנה בין פסק של יחיד ובין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

החלת שם ב"ד. על כן בהודאה שמודה בזה צריך ב"ד, וכל כמה דלא הוי ב"ד לאו הודאה אפילו הוא חכם בדינין, דהודאה אינו ענין לחכמה אלא בזה צריך ב"ד, וב"ד של תורה צריך שלשה ומומחין [למ"ד] עירוב פרשיות כתיב, וקאי שלשה ומומחין גם על הלואה. דבר זה מבואר מלשון הרמב"ם (פ"ה מסנהדרין הי"ח), וז"ל:

"יחיד שהוא מומחה לרבים אף על פי שהוא דין דיני ממונות יחידי אין ההודאה בפניו הודאה בבית דין ואפילו היה סמוך, אבל השלשה אף על פי שאינן סמוכין והרי הן הדיוטות ואין אני קורא בהם אלוקים הרי ההודאה בפניהם הודאה בבית דין."

לפי דברים אלו יובנו דברי שמואל שחידש לנו שנים שדנו דיניהם דין, לא התכוין להחיל עליהם שם ב"ד, אלא שמואל פוסק שהפסוק בצדק תשפוט עמיתך נעוץ בו הוראה שיחיד יש לו היכולת להכריע בענייני ממונות, וכפי הוראת איסור והיתר, יעויין בסוגיא בריש סנהדרין, ושם מובאר להדיא דכך היא דעת שמואל, ואכמ"ל.

ואכן ממשיך קצוה"ח להביא ראיה לגדר זה מהמשך המסכת, מדברי שמואל עצמו, וז"ל:

"והנראה לפי דברינו לפרש הסוגיא, דפשיטא ליה לש"ס דמסברא אית לן לחלק בין הודאה לגוף הדין וכדאמרו בש"ס (סנהדרין ל, א) גבי אודיתא דלמא טעו בדשמואל, ופירשו תוס' דאפילו שמואל דסבירא ליה שנים שדנו דיניהם דין מודה בהודאה דבעינן שלשה."

נעיר שישנם חילוקי דינים בישוב הדברים בין התומים (סימן ג ס"ק א) וכן בנתיבות (שם ס"ק א), אולם הצד השווה בכולם הוא הדברים שהעלנו בדברי הקצוה"ח, ובעניין זה ישנה דרך נוספת בדברי הרמב"ם בדברי הגר"מ ש"ך בספרו אבי עזרי על הרמב"ם (סנהדרין פ"ב הי"ז), ואכמ"ל.

יעויין בשער משפט (סימן יח ס"ק א) שהלך בדרך אחרת קימצא, ולדבריו אכן ניתן לטעון ברמב"ם שניתן להכשיר ד' שישבו בדיני ממונות, וז"ל:

"אך מ"מ לפי שיטת הרמב"ם בפ"ב מהלכ' סנהדרין (ה"י) דפסק כרב אחא דמדאורייתא חד נמי כשר בדין דיני ממונות אלא הא דתקנו חז"ל ג' משום דאי אפשר דלית בינייהו חד דגמיר ואלמוה לתקנתם דשנים שדנו אין דיניהם דין כמו שכתב הכסף משנה שם בשם הרשב"א (ח"ו סי' קע"ז), א"כ י"ל בד' דינים כשר בדיעבד דהא בד' כל שכן דאית בהו חד דגמיר ולא שייך בזה גזירה דיושבי קרנות, ומשום בית דין נוטה לא מיפסלי כיון דאין צריך בית דין כלל דהא מהאי טעמא סובר שמואל דשנים שדנו דיניהם דין דלא שייך בית דין נוטה כיון דאין צריך בית דין כלל, אלא דהרמב"ם סובר דמ"מ שנים שדנו אין דיניהם דין משום כיון דתקנו חז"ל ג' משום גזירה דיושבי קרנות אלמוה חז"ל לתקנתן, אבל בד' וששה דלא שייך גזירה דיושבי קרנות דהא כל שכן דבהו ודאי איכא חד דגמיר ודאי דיניהם דין ואף לכתחילה מותר. ובזה מתורץ מה שדקדק הסמ"ע בסי' ג' ס"ק י"א על הרמב"ם שם ע"ש.

דברי שער משפט לא ברורים דיים, מאחר ולא עשה הבחנה זו ברמב"ם שצריך תורת ב"ד, וכפי דברי הרמב"ם המפורשים (הל' סנהדרין פ"ה ה"ח) שהודאה בפני יחיד אינה הודאה, אלא לדרכו של שער משפט כל הצורך בג' הוא רק כדי שימצא אחד דגמיר ולעולם סגי באחד, ודבריו צ"ע.

מכל מקום, גם לדרכו בביאור דברי הרמב"ם מסיים שער משפט:

"אך לפי מה שהסכימו רוב הפוסקים כר' אבהו דמדאורייתא בעינן ג' אף בדיני ממונות אף ד' וו' דינים שדנו אין דינם דין כיון דליכא בית דין נוטה."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ח. התרת נדרים בבית דין שקול

ראיה נוספת להבחנה זו בין דיני ממונות לדעת שמואל – שם סגי ביחיד דאין עליו תורת בי"ד אלא כהוראת איסור והיתר – ובין החלת שם בי"ד ניתן להביא בעניין נוסף, ובדרך זו ניבחנו את מה שיחדנו לקיים בו דיון, והוא בעניין התרת נדרים, האם גם בנקודה זו יש להקפיד שיהא בי"ד שאינו שקול.

על הגמ' במסכת נדרים (דף ע"א) שכותבת שגזירה שוה "זה הדבר" הנאמר בנדרים להכשיר אהרן ובניו וכל ישראל בא להתיר ג' הדיוטות להתרת נדרים, כותב הרא"ש בפירושו למסכת כדברים האלה:

"להכשיר שלשה הדיוטות. דכל ישראל כשרין להפר נדרים (ובזו) [וב'] ליכא למימר מדאיצטריך ראשי המטות להכשיר יחיד מומחה ותרי הוו ב"ד שקול הלכך צריך שלשה ואפילו לשמואל דאמר שנים שדנו דינם דין ה"מ לממונא אבל לאיסורא מודה דבעי שלשה."

ויש לתהות על דברים הללו הכתובים ברא"ש, מה חילוק מצא בין איסורא – ששם בעינן ג' אף לשמואל – ובין ממונות, ששם שמואל מיקל אף בשנים שדנו. ועל כרחק הביאור בזה הוא כפי שהעלנו לעיל. ונביא את דברי הגאון הרב זולטי זצ"ל במשנת יעב"ץ (שם), שכותב לבאר את הדברים בטוב טעם, וז"ל:

"וביאור דבריו דלממונא כשר גם בי"ד שקול, היינו דמקרא דבצדק תשפוט עמיתך למדים לדיני ממונות דלא צריך תורת בי"ד, אלא גם יחיד יכול לדון דלא עדיף פסק של דיני ממונות מפסק של איסור והיתר, ולכן גם שנים שדנו דיניהם דין, כיון שלא צריך תורת בי"ד א"כ אין בהם הפסול של בי"ד שקול, אבל בהפרת נדרים שצריך תורת בי"ד על כן בעינן שלושה דשנים הם בי"ד שקול."

הרי לנו כברור שדעת הרא"ש שבנדרים מצינו גדר זה של בי"ד שקול, וכך היא שיטת תוספות ועוד ראשונים בגמ' בנדרים, וכך חלק משיטות הראשונים על ב"ב (דף ק"ע"ב), עיי"ש, ולהלן נביא שהרא"ש סבור שהוא אף לעיכובא. נמצא לפי זה שיש להקפיד על שלשה אף להתרת נדרים הנעשית לפני סידור הגט. מכח דברי הרא"ש הללו תמה הנחל יצחק (סימן ג סעיף ד ענף א) על רע"א בתשובה (סימן עג), וז"ל הנחל יצחק:

"ואף לפי המבואר בסי' ק"ג (סעיף ג') דיכולין שמאים להיות קרובין זה לזה, עם כל זה הא מצינו בהתרת נדרים דאף דנשאלין בקרובים להבע"ד דמכל מקום אין עושין בית דין שקול, כמו שכתבו התוס' בב"ב (דף ק"כ ע"ב) ד"ה שהפרת נדרים בשלשה הדיוטות כו', דעיקר מילתא דבעי בנדרים שלשה דזהו משום דאין בית דין שקול כו' וכן כתב בפירוש הרא"ש לנדרים (דף ע"א ע"א) ד"ה להכשיר שלשה הדיוטות כו', אלמא דאף דנדרים נשאלין עליהן בקרובין ובלילה מכל מקום אין שם בית דין שקול משום דאין שם בית דין כלל עליהן, וכן הוא כוונת הר"ן [ד"ה ביחיד] והרשב"א [ד"ה אמר] בנדרים שם, אם כן הוא הדין בשומת בית דין דיש לדון דלא מהני בית דין שקול."

ועל פי מה שכתבתי יש להעיר במה שכתב בתשובת רבי עקיבא איגר זצ"ל (סי' ע"ג [ד"ה עצה]) לצרף להני שלשה בהתרת נדר לקטן, ונסמוך על חזקה דרבא ויהיה הרביעי גם כן מן המתירים ועיין שם השמטות, ובאמת יש לומר דלצרף רביעי להשלשה לא מהני בהתרת נדרים משום דהא הוי בית דין שקול. ואין לומר דשאני התרת נדרים כיון דנשאלין בלילה ובקרובים על כן מהני אף בית דין שקול, דזה אינו דהא עיקר הטעם דבעינן שלשה בהתרת נדרים זהו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משום כך דאין בית דין שקול כמו שכתבו הרא"ש בנדריים והתוס' בב"ב, וכן כתב הרמב"ן בחידושיו לב"ב (דף ק"כ ע"ב [ד"ה לומר]) דשייך אין בית דין שקול גם בהתרת נדרים עיין שם, על כן אין לצרף רביעי להשלשה בהתרת נדרים משום דיהיה בית דין שקול.

ואפשר דרבי עקיבא איגר דכתב כן הוא משום דיש שיטה אחרת מן הראשונים דסבירא להו שם בב"ב (דף ק"כ ע"ב) ובנדריים (דף ע"ח ע"א) דהא דבעינן שלשה בהתרת נדר זהו מן מה דכתיב אהרן ובניו וכל ישראל דאהרן חד ובניו תרי וכל ישראל תלת, או משום דכתיב אהרן חד ובניו תרי אם כן הוי תלת, וכן כתב רש"י בנדריים (דף ע"ח ע"א [ד"ה להכשיר]) עיין שם, והובא שיטה זו בחידושי הרמב"ן לב"ב (דף ק"כ שם) ובשיטה מקובצת לב"ב [ד"ה אף] ונדריים [ד"ה למאין] שם. על כן לפי הך שיטה י"ל דסבירא לה דלא שייך לדון להך דאין בית דין שקול בנדריים, משום דלא בעינן שם דין בית דין כל כך כיון דניתרין בקרובין ובליה כנ"ל. אבל באמת אין הכרח מחד שיטה זו לדחות לכל הראשונים הנ"ל דנתבארו דסבירא להו דשייך לדון אין בית דין שקול כו' גם כן בנדריים. וגם י"ל דהך שיטה הנ"ל סבירא לה גם כן דשייך אין בית דין שקול גם כן בהתרת נדרים וקצרת.

שני דברים ניתן ללמוד בדברי הנחל יצחק: הראשון, שסבור בדעת הרא"ש שבנדריים בעינן ביה"ד שאינו שקול ואף בדיעבד. השני, שלא ניתן לחלק בדברי הרא"ש בין פחות מג' דיינים, שאין עליהם תורת בי"ד מכח הא שאין בי"ד שקול, ובין ארבעה דיינים, שכבר יש עליהם תורת בי"ד אלא שיש בעיה של ב"ד שקול. מכל מקום מכריע בנחל יצחק בדברי הרא"ש שאף בד' דיינים פסול הרא"ש מדין ב"ד שקול, ולא ראה לחלק בין ג' דיינים לארבעה, ואף הרב זולטי במשנת יעב"ץ שהביא את דברי הרא"ש הללו מסכם כך מדבריו, וז"ל:

"והנה בדברי הרא"ש מבואר דבי"ד שקול פסול גם בדיעבד, שהרי שאל על הא דאמר שמואל שנים שדנו דיניהם דין, והיינו בדיעבד דיניהם דין, והלא הם בי"ד שקול. ולפי זה מוכח דבי"ד של ארבעה דיינים גם בדיעבד אין דיניהם דין משום שהם בי"ד שקול, ואע"ג דיש בהן שיעור בי"ד מ"מ אין דיניהם דין כיון דהם בי"ד שקול, דהרי בשנים שדנו יש ג"כ שיעור בי"ד דהלא ס"ל דחד נמי כשר, ומ"מ שנים גרעי מאחד משום דהם בי"ד שקול."

כך היא מסקנת הדברים של הגאון הרב זולטי בדברי הרא"ש. אולם קצת יש לתמוה, מנין פשוט לו ברא"ש שלא יחלק בין ג' – שאין שיעור של בי"ד – ובין ד', וכפי שעשה חלוקה זו בדברי הרמב"ם והבאנו לעיל דבריו, וצ"ע.

יעויין במשנת יעב"ץ במקום נוסף (או"ח סימן נג), שייחד דיון שלם לגדר התרת נדרים בבי"ד שקול, ומסיק כאופן זה, וז"ל: "למעשה יש לכתחילה להקפיד שיהיו י"א מתירין, כדי שלא יהא בי"ד שקול בהתרת נדרים, וכפי שנתבאר".

ט. דין לכתחילה או דיעבד

הנה כותב בספר שער משפט (סימן יח ס"ק א) שדין זה של בי"ד נוטה הוא אף לעיכובא, והוכיח זו מהגמ' שהבאנו לעיל, וז"ל:

"מוכח בש"ס (סנהדרין שם) מהא דפריך ורבי יאשיה לית ליה בית דין נוטה דהיכא דבעינן בית דין נוטה ולא היה כן אף בדיעבד שהסכימו שניהם לדיעה אחת הדין בטל, דאם לא כן מאי קושיא דילמא הא דגלי קרא דבעינן תלתא אלוקים כדי לבטל את הדין אף בדיעבד אם לא היו שלשה ומשום הכי נמי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ק"ל דשנים שדנו אין דיניהם דין אף דאנן קי"ל כרבי יונתן דבעינן ג' משום בית דין נוטה.

לעיל הבאנו מהקה"י שכתב שניתן לדחות הוכחה זאת מהגמ', אולם הסכים שהפשט כדברי שער משפט הללו. וכן הבאנו שמוכח מהרא"ש בנדרים שגדר זה של בי"ד שקול הינו לעכובא, ואף בארבעה דיינים, וכפי שלמדו בדבריו האחרונים.

למסקנה זו שביה"ד שאינו שקול פסול אף בדיעבד הסיק אף הנחל יצחק בכמה מקומות בסימן ג יעויין שם, ועשה שם הבחנה בין ג' הדיוטות – אז פסול אפילו בדיעבד – לבין מומחין, שאז בדיעבד יש להכשיר כאשר הוא שקול. בכך מיישב את הב"ח, ממנו משמע שגדר זה של בי"ד שקול הינו דין לכתחילה ולא בדיעבד. וז"ל הנחל יצחק (סימן ג סעיף ד):

"אבל בהדיוטות לא מהני אף בדיעבד שום בית דין שקול כלל [...]"

ואחר כותבי כל זה ראיתי בב"ח על הטור (ס"ק י') [סעיף ד] שכתב על מה שכתב הטור דמוטב שיחתך הדין באחד עשר מבעשרה, דלאו דוקא קאמר, דאם כן קשיא מאי מוטב הא פשיטא דאין עושין בית דין לכתחלה דאין בית דין שקול ע"כ לשון הב"ח. ומשמע ממנו דסבירא ליה דרק לכתחלה אין עושין בית דין שקול, אבל בדיעבד כשר אף בית דין השקול, ובאמת זה אינו כמו שכתבתי לעיל [ענף ב] וכמו שכתב השער משפט (בסי' י"ח [ס"ק א] ובסי' כ"ב [ס"ק ג]). ואפשר לומר בכונתו גם כן כמו שכתבתי לעיל דבמומחין כשר אף דהוי בית דין השקול, והטור הא מיירי התם דהוי כולם מומחין, דהא מסיים שם וצריך שיהיו כל היושבים שם בבית דין תלמידי חכמים וראוין, וכן כתב המחבר שם, ולכן אמר דרק לכתחלה אין עושין בית דין שקול אף בזה ועל כן הך עשרה הוא לאו דוקא, ואינו סותר לכל מה שכתבתי."

י. ביה"ד שזוקק הכרעה וביה"ד פורמלי לעניין ביה"ד שקול

עד עתה ניתחנו שיטת הראשונים הסבורה שגדר ההכרעה הוא יסודי בעת כינוס ביה"ד, ועל כן ביה"ד שאינו שקול פסול, וכן הוא הדין אף כשיש יותר מג' דיינים כל אימת שצריך הכרעה של שיקול דעת. אולם יש לשאול מה יהא הדין לעניינים פורמליים שלא צריך לגביהם הכרעה של שיקול דעת, אולם צריך תורת בי"ד? לעיל ראינו שיש שסברו ברמב"ם שיש לחלק בין אם יש ג', שאז כבר ליכא בעייה של בי"ד, ואף אם לא ניתן להכריע מכח היותו שקול אין זו דרישה שקיימת ובודאי לא לפסול. אנו תהינו על גדר זה ברמב"ם, וסברנו שקשה לאומרו ברמב"ם ואין לזה רמז, אלא שבדיני ממונות חידש הרמב"ם שהכרעת דין יחיד מועילה אבל אין לו תורת בי"ד, וכפי שהארכנו לעיל.

לענ"ד בעניין זה נחלקו ב' תירוצים בתוס'. שהנה, על גדר זה של ג' לביה"ד של חליצה שאומרת הגמ' ביבמות (דף קא ע"א) שהקביעה לג' הוא על יסוד הא דאין עושין ביה"ד שקול, ולכן מוסיפין עוד אחד, שם כותבים תוס', וז"ל:

"ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהם עוד אחד - הכא גבי חליצה אתי שפיר דאין ב"ד שקול מוסיפין עליהם עוד אחד דהא איכא כמה פלוגתי במתני' אבל לענין סמיכת פ' דבעינן נמי שלשה קשה וי"ל דהתם נמי איכא פלוגתא אי בעינן בכל כחו (חגיגה טז:) ועי"ל דבכל דוכתינן דבעינן ראוי לב"ד אין ב"ד שקול."

לענ"ד חלוקים ב' תירוצי תוס' בגדר זה שהבאנו בריש דברינו. לפי תירוץ הראשון גדר זה של ביה"ד שקול הוא לא בא להחיל תורת ביה"ד, אלא תוס' לימדנו יסוד שכל הכרעה המצריכה שיקול דעת צריך להתקיים בה דין לנטות, שבעזרת זה יכול ביה"ד להכריע ומבלי שיתקל בבעיה של

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ביה"ד שקול. בזה יבואר מחלוקת רבי יאשיה ורבי יונתן שנחלקו בשאלה זו, ולא בגדר חלות שם ביה"ד. לפי זה לענ"ד גדר זה אינו משתנה בין אם עדיין אין שלשה או אפילו לאחר שיש כבר שלושה אולם עדיין הוי שקול, כגון ארבע או שש, דאז יש חיסרון של הכרעה, ובהעדר מציאות זו של הכרעה יש לפסול. אולם לתירוץ השני, יסוד המחלוקת בין רבי יאשיה ורבי יונתן הוא שונה, שנחלקו בגדר זה של שם ביה"ד האם גדר זה של לנטות מייצר מציאות של שם ביה"ד. לדעת רבי יאשיה לולי הא דכתיב ג' אלוקים היה סגי בבי"ד של שנים, ולדעת רבי יונתן גדר זה של ביה"ד נוטה קובע תורת ביה"ד, וללא יכולת זו של לנטות חסר בשם ביה"ד.

הנפק"מ בין שני תירוצים אלו היא בשאלה שהעלנו, לדעת התירוץ הראשון אם צריך ביה"ד רק באופן פורמלי ומבלי שימוש בשיקול דעת, יש מקום להקל בביה"ד שקול, אולם יש לחלק בין למטה מג' – שאין זה קרוי ביה"ד כלל – ובין מציאות של למעלה מג', שאז כיון שאין כאן הכרעה של שיקול דעת ניתן להכשיר בבי"ד של ד'. מאידך, לתירוץ השני אף מבלי שיקול דעת כל אימת שחסר ביכולת ההכרעה אין זה קרוי ביה"ד, וחסר בשם ביה"ד שלו, ועל כן גם לדברים שאינם מצריכים הכרעה של שיקול דעת ביה"ד כזה אם היא שקול היא פסול.

ואכן כדברינו בהבנת שני תירוצי תוס' כותב להדיא בספר משנת יעב"ץ² (חור"מ סימן ד), וכן הוא להדיא בספר נחל יצחק לגר"י אלחנן.

יא. ג' מדרגות בביה"ד והנפק"מ לבי"ד שקול

הגר"י אלחנן חוקר מה יהא הדין בביה"ד שלא צריך הכרעה ולא פעילות מצד ביה"ד אלא רק צריך תורת ביה"ד האם בכה"ג סגי בבבי"ד שאינו שקול ומביא את שיטת המהרי"ט (חלק ח"מ סי' מ"ו) שכתב דהא דבעינן חד דגמיר זהו רק בדין, אבל בקיום שטרות וקבלת עדות ולענין הודאה בבית דין ויהיה מוחזק כפרן אף דליכא בינייהו חד דגמיר גם כן דין בית דין עליהם, והאריך שם בזה. וקוטב סברתו הוא דכיון דאין הדבר תלוי בשקול דעתם דהא אין צריך לפסוק הדין על כן לא בעינן חד דגמיר.

וז"ל הנחל יצחק (חושן משפט סימן ג סעיף א):

״ונפקא מינה מזה לפי מה דקיימא לן בסנהדרין (דף ג' ע"ב) דבעי בית דין נוטה אף בדיני ממונות וכרבי יונתן, וכמו שפסק הרמב"ם בפירושו המשניות לסנהדרין (פ"א [מ"א]) ובחיבורו (הלכות סנהדרין [פ"א] דין ד'), ולפי זה אם היו ארבעה דיינים או ששה היה הדין בטל אף בדיעבד, דהא לרבי יונתן דיליף לשלשה דיינים מהא דאין בית דין שקול כמבואר בסנהדרין שם הוי זה אף לעיכובא על דיעבד גם כן, וכן כתב רש"י שם בד"ה ורבי יאשיה כו', ולדידיה ארבעה או ששה כשרין כו', משמע דלרבי יונתן פסולים בית דין שקול אף

²אודה שלולי דברי האחרונים היה מקום לומר בדעת התוס' שיש לחלק בין הנידונים, ובאמת ביה"ד שקול למעלה מג' אינו לעיכובא. ומה שמצינו בתוס' שהצריכו ג' להחיל שם ביה"ד, בזה הביאור הוא דמאחר וידעינן דבעי ג' משום עשה לך ביה"ד נוטה, א"כ זהו "האלוקים" שאליו ציוה תורה ונקרב בעה"ב, וזהו סתם ביה"ד של תורה, ולא אשכחן דפחות מאן הוי ביה"ד, ואף אם הוא לא משמש כביה"ד המצריך הכרעה וכמו סמכת פר, יעויין לעיל שכעין זה כתב הקהילות יעקב. לענ"ד בדעת התוס' נקל יותר לומר כן, מאחר ולא הזכירו בתירוץ השני דין זה של ביה"ד נוטה, אלא כתבו דג' דיינים הוי תורת ביה"ד אף במציאות בה לא צריך הכרעה ביה"ד. ואילו הרמב"ם עצמו כתב להדיא את הסיבה לג' דיינים מחמת הא שצריך ביה"ד נוטה, וא"כ סיבת הדין הוא יכולת ההטיה של ביה"ד, ועל כן דווקא ברמב"ם קשה יהיה לחלק בין ג' דיינים ובין ד' דיינים, וכפי שהעלנו למעלה. מכאן קשה על הגר"ב זולטי שאזיל בתר איפכא, ובדעת תוס' בתירוץ השני העלה שיפסלו אף בד' דיינים ואין עליהם שם ביה"ד כיון דהוי ביה"ד שקול, ואילו בדעת הרמב"ם הסיק לחלק בין הנידונים, בין תורת ביה"ד שהוא בג' ושם הוא לעיכובא דין השקול, ואילו למעלה מד' דיינים דכבר הוי ביה"ד דין נוטה אין בה כדי לפסול בדיעבד, ודבריו צ"ע.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בדיעבד. ולפי זה הוא הדין במקבלי עדות אף דהיו ארבעה או ששה דיינים גם כן יש לומר דפסולין, אף לפי מה שכתב המהרי"ט דמקבלת עדות וקיום סגי בהדיוטות לגמרי, דמכל מקום פסול בהו בית דין שקול, כמו דמצינו בחליצה ובהתרת נדרים דאף דסגי בהדיוטות מכל מקום פסול בהו בית דין שקול כנ"ל.

אבל באודיתא כיון דמהני ביה הדיוטות כמו שכתב המהרי"ט, על כן י"ל דכשר ביה בית דין השקול אם הם יותר משלשה דיינים על כל פנים, דנהי דפחות משלשה לא מהני משום דכיון דלא היו שלשה י"ל דלא נתכוין להודאה גמורה וכמו בעדים, אבל אם היו יותר משלשה, אף דהוי בית דין השקול מכל מקום י"ל דיש להם דין תורת בית דין, כמו בביטול הגט ופרוזבול כמו שכתבו הר"ן והרשב"א והריב"ש, אך פחות משלשה לא מהני כנ"ל [...]

אכן כל זה הוא לתירוץ ראשון של התוס' ביבמות (דף ק"א ע"א) ד"ה ואין בית דין שקול כו', אבל לתירוץ שני של התוס' שם דכתבו דבכל דוכתא דבעינן ראוי לבית דין אין בית דין שקול, ע"כ הוא הדין יש לדון כן גבי אודיתא דכיון דהיה בית דין שקול אם כן לא היה עליהם דין תורת בית דין כלל, והוי כמו דמודה לפני עדים דלא מהני הודאתו כלל אם לא היה בדין המבואר בסי' פ"א [סעיף א]. והא דביטול הגט ופרוזבול על כרחך מוכח לחלק לשיטת התוס' ביבמות הנ"ל דשאני התם דהי' כן תקנות חז"ל דאף לשנים יהיה דין בית דין שם. אבל לפי מה שכתבו הרשב"א והר"ן והריב"ש שם כנ"ל שפיר יש לדון דבאודיתא יהיה מהני אף בית דין השקול, אבל במקבלי עדות וקיום לא יהא מהני בית דין השקול אף אם היו יותר משלשה, וכמו שכתבו התוס' ביבמות שם לתירוץ קמא גבי חליצה אף דסגי הדיוטות.

הגר"י אלחנן מחלק נידון זה לג' חלוקות:

- א. היכא דצריך שלשה ואחד מהן גמיר, וככל דיני ממונות, ודאי לא יהני ד' דיינים דהוי בי"ד שקול.
- ב. אף היכא דסגי בג' הדיוטות ולא בעינן אחד דגמיר, וכמו קבלת עדות למהרי"ט וקיום שטרות, מכל מקום אם יכול ויהיה פלוגתא ויצטרכו שיקול דעת הרי ששוב חוזר הדין לבי"ד שקול פסול ואף בד' דיינים, ולמד זאת מהתרת נדרים וחליצה וסמיכת פר ששם בעינן בי"ד שקול וד' פסול, וכפי דעת הרא"ש בנדרים ותוס' ביבמות בתירוץ הראשון.
- ג. אולם באודיתא ישנו גדר שלישי, דהבעל דין בעצמו בא להודות לפניהם והב"ד אינן עושין כלל רק שומעין מהבעל דין הודאתו, היה מקום לומר ששם יועילו שניים ואף דהוי בי"ד שקול, וכפי שהבאנו לעיל מפרוזבול וביטול גט לרשב"א ושאר ראשונים, ושונה הדבר מנדרים שם ביה"ד פעיל בהתרת נדרים וכן בחליצה שצריכים לסדר חליצה, על כן היה מקום לומר שיועיל ביה"ד שקול ואפילו של שני דיינים, מכל מקום מכריע הגר"י אלחנן שאף שם צריך שלשה, וכפי דברי תוס' בסנהדרין (דף ג ע"א) שפחות משלשה יכול לומר שלא נתכוין להודאה גמורה, וא"כ חוזר הדין שאף כלפי דין אודיתא צריך ג' דיינים, אלא ששם יש מקום להקל בד' דיינים ששם יש להם תורת בי"ד אלא דהוי ביה"ד שקול, ובהעדר צורך בשיקול דעת ניתן להקל בבי"ד שקול. אלא שכתב שכך הוא ליישוב ראשון בתוס' ביבמות, דלתירוץ שני גדר הנוטה קובע שם בי"ד, ולפי"ז לעולם בעינן בי"ד שקול על מנת להחיל שם בי"ד, ובי"ד של ד' דיינים יהיה פסול.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יב. מחלוקת שער משפט והנחל יצחק

כאן המקום להביא את חידושו של שער משפט (סימן יח ס"ק א), ונפק"מ לנידון דנן, וכך לשונו:

"ואי לאו דמסתפינא הוי אמינא מילתא חדתא דאף דקי"ל דיחיד מומחה דן יחידי מ"מ שני מומחין שדנו אין דיניהם דין, דהא הטעם דיחיד מומחה דן יחידי אף דקי"ל דמן התורה בעינן ג' מומחין הוא משום דחז"ל תקנו דיחיד מומחה עומד במקום ג' הדיוטות וכמו שהקילו בג' הדיוטות כן הקילו ביחיד מומחה כמו שכתבו התוס' בפ"ק דסנהדרין דף ה, א ד"ה ואם היה יחיד מומחה ע"ש, וא"כ י"ל דדוקא ביחיד מומחה הקילו חז"ל דלא שייך לומר בעינן בית דין נוטה דהא דן יחידי ומי יחלוק עמו ולכך עומד במקום ג' הדיוטות, משא"כ בשני מומחין כיון דשני הדיוטות או ד' הדין בטל משום דלא הוה בית דין נוטה הוא הדין בשני מומחין הדין בטל בין מדאורייתא ובין מדרבנן דחשיבי כשני בתי דינים והוי כששה דינים שהדין בטל כיון דליכא בית דין נוטה."

יסוד זה של שער משפט חוזר אף בסימן כב (ס"ק א), שם השו"ע (סעיף א) עוסק בדין קיבלו עלייהו בעלי הדין קרוב או פסול, והגדר הוא לדעת הרמ"א (שם) שדוקא בחדא לריעותא מועילה הקבלה אבל בתרתי לריעותא לא מועילה הקבלה. ונחלקו הפוסקים מה הדין בקבל אחד כשר במקום ג' דינים, הסמ"ע שם (ס"ק ו) כותב דהוי חדא לריעותא, דקבל אחד במקום שלשה, ואילו הש"ך (ס"ק ב) חולק וסובר דהוי תרתי לריעותא, דהמקבל דיין אחד חיסר לשנים ושוב חיסר לאחד והוי תרתי לריעותא.

וכתב שער משפט (שם) להסכים עם דברי הסמ"ע ולא מטעמו, אלא על פי יסוד זה של הראשונים שהבאנו לעיל בדין ביטול גט ופרוזבול, שגדר בי"ד הוי אפילו בשני דינים, וכל מה שצריך דיין נוסף הוא לדין הטיה שלא יהא בי"ד שקול ויוכלו להכריע בעת הצורך. אשר על כן, כאשר מקבל על עצמו דיין אחד, בעצם מקבל אחד במקום שניים, וגדר זה של הטיה אינו מהוי ריעותא מאחר ובדיין אחד ליכא ריעותא של בי"ד שקול דאין מי שיכריע כנגדו. אולם כך ניתן לעשות בחד דגמיר, אבל אם לא גמיר כלל הוי תרתי לריעותא, דחד שלא גמיר הוי ריעותא נוספת דאשירה מקרי, עיי"ש.

וא"כ לפי דברי שער משפט יש מקום לומר שאם חסר הטייה לאחר שיש ג' דינים, היינו בד' דינים או שש, עדיפא טפי לסדר את הגט ביחיד ולוותר על החומרא של ג' דינים, ולא לעשות בד' דינים דהוי בי"ד שקול, ולדעת שער משפט הוי לעיכובא, וא"כ לא הועלנו כלום בחומרא לתת גט בפני בי"ד, ובכה"ג יש למסור גט בדיין יחיד.

אלא שבנחל יצחק (ח"מ סימן ג סעיף ד ענף ב) חולק על דברי שער משפט בכל גדר זה של בי"ד נוטה, ויסוד דבריו נשענים על דברי רש"י. וז"ל הנחל יצחק:

"דאף די"ל דביחיד מומחה דאין לו עם מי לחלוק עמו דלא שייך ביה בית דין השקול כל כך, מכל מקום זה אינו לפי מה שכתב רש"י בסנהדרין (דף ג' ע"ב) ד"ה ואין בית דין שקול כו' דאין עושין בית דין זוגות דצריך לקיים בו אחרי רבים להטות [שמות כג, ב] ואם יתחלקו אין כאן רבים, וכן כתב רש"י שם ד"ה ורבי יאשיהו כו' שצריך שלא יהא בית דין שקול כדי שתתקיים בו הטייה אחרי רבים כו', אלמא דעיקר הטעם דבעינן בית דין נוטה כדי שתוכל לקיים אחרי רבים, אם כן הוא הדין ביחיד מומחה דמן הדין הא לא תוכל לקיים בו אחרי רבים. וע"כ מן התורה יש פסול ביחיד מומחה זולת הפסול דבעי שלשה מומחין דהא לא הוי בית דין נוטה, דבית דין נוטה הוא מצוה בפני עצמה."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

למד הנחל יצחק שגדר זה של ב"ד נוטה אינו על דרך השלילה, שבהעדר דייין נוסף לא ניתן להכריע, וכפי שלמד שער משפט, ועל כן הסיק (שעה"מ) שביחיד מומחה אין את החיסרון של ב"ד שקול כיון שלא צריך ב"ד נוטה כיון שאין מי שחולק עליו. אלא לומד הנחל יצחק שגדר זה של נוטה הינו גדר על צד החיוב, היינו שיש לקיים גדר של נוטה, ועל כן אף ביחיד יש מצוה לקיים נוטה, ובדיין יחיד – מעבר לזה שאינו ג' דיינים וכפי הדרישה של התורה או חז"ל – ישנו חיסרון נוסף שמבטל דין זה של נוטה. מכח זה, מחדש הנחל יצחק שגדר זה של נוטה ניתן לבטל רק במומחים מכח תקנת חכמים ביחיד מומחה, אולם בהדיוטות – לעולם לא ניתן לבטל גדר זה של ב"ד נוטה, עיי"ש בדבריו שמיישב דברי הרא"ש והרי"ף, מהם משמע שליכא חיסרון של ביה"ד שקול בד' מומחים. ואכן הקשה שער משפט מדברי הרא"ש על יסוד דבריו, ויישב בדוחק, עיי"ש. ולדברי הנחל יצחק הישוב בזה הוא שדברי הרי"ף והרא"ש עוסקים במומחים, ובמומחה ישנה תקנת חכמים שיחיד מומחה יכול לדון, ומעבר לביטול של ג' דיינים ישנו ביטול גדר זה של ביה"ד נוטה, ועל כן מכח התקנה מועיל אף בשני הדיוטות וכן בד' הדיוטות, דאין במומחים את החיסרון של ביה"ד שקול, ורק בהדיוטות ישנו חיסרון זה וכמו שמוכח בהתרת נדרים ובעוד דינים. ואכן, בנחל יצחק מביא דברי שער משפט וחולק עליו, וז"ל:

"והנה אחר כותבי כל זה ראיתי בשער המשפט (סי' י"ח ס"ק א') דנשאר בצריך עיון על דברי הרי"ף והטור הנ"ל עיין שם, אבל העיקר כמו שכתבתי בעז"ה. ועיין בשער המשפט (סי' כ"ב ס"ק ג') מזה, אך לפי מה שכתבתי יש לדון בדבריו הרבה, והוא דהעלה שם דבקיבל עליו חד כשלשה לא הוי תרתי לריעותא, משום דבחד לא שייך למפסל משום בית דין שקול כו', אבל לפי מה שכתבתי דגם ביחיד שייך למפסל משום דלא תוכל לקיים ביה אחרי רבים להטות, והא בבית דין שקול מארבעה או ששה דהא יכול להיות ביה רוב לחד צד ומיעוט לצד השני אפילו הכי פסלו משום דלמא יהיו זוגות מחולקים כו', אם כן ביחיד דלא תוכל לקיים ביה אחרי רבים בשום אופן ודאי דיש למיפסל משום זה גם כן, אם כן הוי בקיבל על עצמו יחיד כשלשה תרתי לריעותא וכמו שכתב הש"ך (בסי' כ"ב ס"ק ב').

יעויין להלן בדבריו שמביא הוכחה לגדר זה שלמד בהא דבי"ד נוטה מהמהר"ם שיף על סוגיין בדברי רבי יונתן. ועוד מיישב בזה את דברי הב"ח שכותב שדין ביה"ד שקול הוא דין לכתחילה ולא לעיכובא, כותב הנחל יצחק שהב"ח יאמר זאת רק על מומחים ולא בהדיוטות, וכפי שאכן דברי הב"ח נסובים על הטור שאירי במומחים.

אודה שחידוש גדול הוא לומר כדברי הנחל יצחק שנחלקו רבי יאשיה ורבי יונתן בצורך של ביה"ד נוטה, ומכל מקום מרש"י כך נראה, וכן נראה מדברי הרמ"ה (סנהדרין דף ג ד"ה ודייקינן) דמשמע ממנו דבעינן ב"ד נוטה כדי לקיים בו אחרי רבים להטות.

יג. מחלוקת שער משפט והשבות יעקב והקשר לנידון דנן

אף שער המשפט מודה חלקית לחידושו זה האחרון של הנחל יצחק, וסובר שמכח התקנה יש לשנות את גדר זה של ביה"ד שקול, והוא בהקדים מחלוקת השער משפט והשבות יעקב.

בתשובות שבות יעקב (ח"א סי' קלז) כתב בפשיטות דאם יושב חד דגמיר בדין עם תרי דלא גמירי והם רבו עליו הולכין אחריהם, וכן משמעות הפוסקים. מאידך, בשער משפט (סימן יח ס"ק א) מפקפק בדין זה, ומעלה שאין בידם כדי להכריע את הגמיר, אלא שמקשה על דבריו קושיה אלימתא. הרי לדבריו יוצא שבי"ד כזה הוי ב"ד שקול, שכן הם לא יכולים להכריע כנגדו וכן הוא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לא יכול להכריע כנגדם, ויכולת ההכרעה בבי"ד כזה הוא רק אם יצטרף לגמיר מהשניים שעימו או ע"י הכרעת כולם, ולדברי שער משפט בי"ד שקול הינו דין לעיכובא, וז"ל:

"אך יש להקשות לפ"ז דהא מוכח בש"ס (סנהדרין שם) מהא דפריך ורבי יאשיה לית ליה בית דין נוטה דהיכא דבעינן בית דין נוטה ולא היה כן אף בדיעבד שהסכימו שניהם לדיעה אחת הדין בטל, דאם לא כן מאי קושיא דילמא הא דגלי קרא דבעינן תלתא אלוקים כדי לבטל את הדין אף בדיעבד אם לא היו שלשה ומשום הכי נמי קי"ל דשנים שדנו אין דיניהם דין אף דאנן קי"ל כרבי יונתן דבעינן ג' משום בית דין נוטה, וא"כ קשה היכי הכשירו חז"ל בתלתא הדיוטות דאית בהו חד דגמיר הא לא הוי בית דין נוטה דהא אם שנים דלא גמירי יחלקו עם הגמיר לא יהיה מכריע ביניהם והדין בטל, וכן אם ישבו בדין שני גמירי וחד דלא גמיר אם יחלקו הני תרי דגמירי מן הסברא דהחד דלא גמיר לא תועיל הכרעתו ביניהם וא"כ לא הוי בית דין נוטה. וצריך לומר כיון דחז"ל הקילו דסגי בחד דגמיר אף דמדאורייתא בעינן ג' מומחין מ"מ משום נעילת דלת הקילו בזה דליסגי בחד דגמיר הכי נמי אף דלא הוי בית דין נוטה בכהאי גוונא מ"מ הקילו בזה משום נעילת דלת, ומ"מ שנים שדנו אין דיניהם דין אף דהא דבעינן תלתא הוא משום בית דין נוטה מ"מ כל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תקנוהו וכיון דמדאורייתא בעינן תלתא דוקא משום בית דין נוטה ושנים שדנו אין דיניהם דין אף דחז"ל הקילו בחד דגמיר מ"מ לא עקרו דינא דאורייתא בזה דשנים שדנו אין דיניהם דין דכעין דאורייתא תקנוהו, כנלפע"ד."

מיישב שער משפט שחכמים תיקנו דיועיל חד דגמיר, ובכלל תקנה זו כתבו שיהיו שלשה שודאי מתוכם יהיה לפחות אחד דגמיר, ותקנה זו היא כדי לא לנעול דלת בפני לוויים, ובכלל תקנה זו להכשיר בי"ד זה אף שיכול לבוא לידי חוסר הכרעה והוי בי"ד שקול, מיהו מכלל התקנה להכשיר ב"ד זה. מיד עולה הקושיא דא"כ ניתן להכריע תמיד בבי"ד שקול מכח אותה תקנה? ע"ז כתב ליישב ששנים שדנו דינם בטל, דכל שחכמים תיקנו כעין של תורה תיקנו, ובעינן ביה"ד שאינו שקול, יעויין בערך ש"י (סימן ג ס"ק א) מש"כ בעניין זה.

יד. האם צריך ב"ד למעמד נתינת הגט וסידורו

אחר בירור הדברים בגדר זה של בי"ד שקול, יש לעיין האם בסידור גט בעינן בי"ד?

בשו"ת נוב"י תנינא (סי' קיד) הביא מהאור זרוע שצריך למסור את הגט ביום ואם ניתן בלילה פסול, והטעם לזה הוא הדימוי לחליצה, שבסיום החליצה האישה רשאית לזכויותיה וכתובתה, והוי כדיני ממונות. מינה הסיק הנוב"י שאם כך צריך ג' דיינים לענייני גיטין וכפי שמצאנו בחליצה, ומצא לזה ראיה מרש"י על המשנה בסנהדרין (דף ב ע"א) החליצה והמאונן בשלשה, ופרש"י: "מאונן בשלשה בעינן, דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון". וכ' הנוב"י דמכאן ראיה שגט צריך שלשה, וז"ש כעין דאורייתא תקון, היינו גט שבא להוציא מקידושי תורה, דומיא דהכי תקנו מיאון בשלשה לקידושי קטנה דרבנן. וכן העיר בתוס' רעק"א (ריש סנהדרין).

אולם במהר"ם שיף דחה הבנה זו בדעת רש"י, וכתב שהפשוט ברש"י שבא לדמות מיאון לחליצה, ושניהם באמירה, וכן למד שם הרש"ש. מכח זה כתב המהר"ם שיף דבמסירת גט לא בעינן בי"ד, אלא רק עדי חתימה ועדי מסירה. כהבנת המהר"ם שיף כתב גם החת"ס (ח"ב אה"ע סימן סה), וכן בשו"ת כתב סופר (אה"ע סימן מח). ואף שבנו של הרב נוב"י הביא דברי המהר"ם שיף בהגה ודחאה, וכן הניף ידו בשנית בשו"ת שיבת ציון (סימן סח), אין זה מספיק להעמיד דברי הנוב"י על כנם, ורב הדוחק בדברי השיבת ציון וכפי שהעירו האחרונים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אף אלו שהודו לנוב"י שדברי רש"י בסנהדרין איירי בגט, מכל מקום העמידו דברי רש"י בגט מעושה, דשם מחמת העישוי בעינן בי"ד, וכפי פשט הגמ' בגיטין (דף פח ע"ב). וכן העמידו בשו"ת חת"ס (אה"ע סימן סד), וכ"כ בפת"ש (סימן קנד בסדר הגט ס"ק ח), וכן בסדר גט המהר"ם (ס"ק ה), וכן בשו"ת בית הלוי (סוף ח"א ד"ה והנראה), ובשו"ת עונג יו"ט (אה"ע סימן קנה), וכן יד אליהו (מקאליש) (סימן פט) ובשו"ת תפארת יוסף (אה"ע סימן כג), ועוד. ועיי' חידושי הגרז"ר בענגיס (ח"א מכו"ן י-ם עמוד קלח) בהערה, שבתחילה רצה להוכיח מדברי הרשב"א בגיטין פח כדברי הנוב"י, שכותב הרשב"א דלגיטין בעינן בי"ד, אמנם לאחר מכן ביאר הגרז"ר בענגיס דכיון שדברי הרשב"א איירי על הגמ' בגיטין, על כרחך שיש להעמיד דברי הרשב"א בגט מעושה, דדוקא שם בעינן בי"ד מחמת העישוי. נמצא א"כ שראיה זו מרש"י אין בה הכרח, ונדחתה ע"י רוב האחרונים.

טו. ראיה מתרגום רבי יהונתן בן עוזיאל ודחייתה

כדברי הנוב"י הביא החיד"א בתשו' חיים שאל להחיד"א (ח"א סי' טל אות י) בשם התומים (סי' ט), שפשט המנהג להצריך בי"ד בסידור הגט, עפ"ד התרגום יונתן (פר' כי תצא) וכתוב לה ספר תירוכין קדם בי דינא. בזה מיישב דברי הרמ"א שפסק שאין לגרש בלילה, ואם גירש בלילה י"א דהוי גט פסול, וכן יש ליישב תמיהתו של הרב ב"י (סימן קלו) שתמה על הלכה זו. אמנם כתב ע"ז החיד"א, ושמענו מפי מגידי אמת שהיו רבנים שסידרו גיטין כל אחד לבדו מר באתריה. אמנם ברוב תפוצות ישראל נהגו לסדר הגט בב"ד של שלשה. אבל נראה שלא נהגו כן מפני דברי התרגום יונתן, דבודאי אין לחוש לזה כיון דבתלמודין קאמר איפכא, בב"ב (דף קעד ע"ב) ובערכין (דף כג ע"א) אטו כל דמגרש בבי דינא מגרש? ואעיקרא אין זה תרגום יונתן כמש"כ במקום אחר, ולא חשחין אנחנא ליה נגד הש"ס והפוסקים. עכת"ד. וכן הוא בשו"ת ברכה (סי' קכט ס"ק י). וכ"כ עוד בס' פתח עינים (ערכין כג ע"א).

דחייה נאותה לדברי תרגום יהונתן לדינו של הנוב"י להצריך ביה"ד בעת נתינת הגט ראיתי שמביא בספר גידולי טהרה (סימן כו) שמבאר שדברי התרגום איירי על גט שניתן לאישה בעקבות מעשה זנות שלה, ועל כן כדי לקבוע שאכן זינתה ולחייב גט לזה צריך שיהיה בי"ד. הוכחה לזה שאכן הפסוק מדבר על כי ימצא בה ערוות דבר, ועל זה מצריך התרגום שיעשה הדבר בפני בי"ד, היינו על פי הוראת בית הדין וכפייה שלהם. ואכן בהמשך הפסוק שכתוב "וכתב לה ספר כריתות" התרגום לא מזכיר שזה נעשה בפני ביה"ד, ופסוק זה עוסק בגירושי רגילים, ואין שום רמז בתרגום לביה"ד.

וכן מצאתי בשו"ת עונג יום טוב (סימן קנה), וז"ל:

"ונראה לי דאפשר לאמר דאם מגרשה בע"כ אז הוי כמו דין דהא מפקיע ממנה זכותה של שאר כסות ועונה דהא הגט חוב הוא לה כדאמרינן בכל דוכתי וכיון דהוא הפקעת זכותה בע"כ בעי בי"ד ולא מבעי למ"ד (בב"ק פ"ג) דלא עביד אינש דינא לנפשי' במקום דליכא פסידא דודאי בעי בי"ד אלא אפילו למ"ד עביד אינש דינא לנפשי' מ"מ הכא דהוי ממונא דאית בי' איסורא בעי בי"ד היכא דמגרש בע"כ. וכן גבי כפיית הבעל אמרינן (בגיטין פ"ח) דבעי בי"ד מומחין ואנן שליחותייהו דקמאי עבדינן ובזה מיירי גם התרגום יונתן דקאי אמגרשה בע"כ דבשטר דקרא הכי מיירי כדמשמע בסוגיא דשלהי גיטין וברושלמי שם דפריך לב"ש אמאי אצטריך קרא למחזיר גרושתו ת"ל דאסור להחזיר סוטתו ע"ש ומאי קושיא הא ב"ש דאמרי לא יגרש אדם את אשתו אא"כ מצא בה ערות דבר מיירי במגרש בע"כ אבל ברצונה שרי לגרשה גם לב"ש וא"כ מאי מקשה ממחזיר גרושתו. א"ו דפשטא דקרא מיירי נמי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

במגרשה בע"כ. וא"כ בזה נמי מיירי התרגום יונתן שכתב ועלה לתרע בי דינא משום דגירושין בע"כ של אשה בעי ב"ד.

טז. בירור הגמ' בב"ב קעד ובערכין כג ודברי הראשונים עליה

ועל ראייה זו של הרב חיד"א מהגמ' בערכין וב"ב יש לציין שגמ' אלו לא נעלמו מהרב נוב"י, והעלם השואל שם לפני הרב נוב"י, וכתב שאין זו ראייה מכרעת כלל, שהרי מצינו ביבמות (דף קא ע"ב): "מיאון, ב"ש אומרים בפני ב"ד מומחים, וב"ה אומרים בב"ד ושלא בב"ד, אלו ואלו מודים שצריך שלשה", הרי דג' הדיוטות לא חשיבי ב"ד. ובכך תתיישב הגמ' בערכין (דף כג ע"א) דקאמר רבא: "והא אנן ידור הנאה בב"ד תנן", וקא מהדר ליה אביי: "אטו כל דמגרש בב"ד מגרש", והיינו דב"ד מומחים יודעים משנה זו שצריך שידור הנאה, אבל ג' הדיוטות אינם יודעים משנה זו. ולעולם אף שא"צ ב"ד, אעפ"כ צריך שלשה.

ואכן כדברי הנוב"י בביאור גמ' אלו הביאו האחרונים את פירושה של גדולי הראשונים שכך ממש ביארו. הראשון הינו רבינו גרשום מאוה"ג בפ"י לב"ב (דף קעד ע"ב), שכתב בזה"ל:

"אטו מאן דמגרש בבי דינא רבה מגרש, אפילו לפני בית דין הדיוט יכול לגרש, דלא ידעי דמצרכה לידור הנאה ולא אדרי ליה."

וכן הביאו מהשטה מקובצת (ב"ב שם) שכ' בשם הרא"ש, וז"ל:

"והכי אמרינן אמר אביי אטו כל המגרש בבית דין שיודעים שחמיה נעשה ערב בכחובתה, מגרש, ילך לב"ד שאינם יודעים הערבות ויגרשנה."

מוכח מהם דעכ"פ צריך ב"ד של שלשה. וכן העירו הגאון מהרש"ם ח"ג (סי' רמז), שהעיר מפ"י רגמ"ה ב"ב (שם), דמוכח כהנוב"י. ע"ש. וע"ע בס' יקר הערך (דף עז ע"ד), שהביא דברי הרא"ש ושם"ק הנ"ל, שנראה דס"ל דבעינן כמותב תלתא. ע"ש. וכן ציין בשו"ת תורת חסד חאה"ע (סי' כח אות ג), שהרא"ש סובר לדינא להצריך שלשה בסידור גט כדברי הנוב"י. וכן הוא בשו"ת עמודי אש (סימן כ אות מ), ועמד ע"ז הראש"ל הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (חלק ב מאב"ע"ו סימן יג).

הרי לן שדווקא מגמ' זו שרצו להוכיח כנגד הנוב"י נמצאה פנינה מדברי רבותינו הראשונים להוכיח כדברי הנוב"י, ובזה דחה הרב יביע אומר את דברי הרב בתי כהונה (ח"ב סימן מ) שכתב לדחות את דברי הנוב"י מחמת הגמ' בב"ב (שם), וכתב עליו הראש"ל הגר"ע יוסף ולפי האמור נדחה קראו לה לראיה זו. וכ"כ בשו"ת שם אריה (חאה"ע סי' כט).

אמנם יש להעיר ביושר שיש מהראשונים שלמדו את הגמ' כפשוטה, יעויין במאירי על אתר וכן בפסקי אור זרוע, הובא בקובץ שיטות קמאי ב"ב (שם), וכן למדו מרבית מהאחרונים שהביאו ראייה זו נגד הנוב"י.

יז. דברי האור זרוע מפורשים שלא כדעת הנוב"י

עוד יש להעיר על עיקר מקורו מהאור זרוע, שנראה שהוא עצמו לא הצריך ב"ד, שאחר שהאריך לומר שהנותן גט בלילה אינה מגורשת דהוי דין וכו', כתב בזה"ל (סי' תשמה דף קו ע"ב):

"וכי תימא לבעי נתינת גט תלתא, ואנן לא אשכחן שהוזכרו שלשה אלא במביא גט ממדה"י, משום דקיום שטרות בשלשה [גיטין ה:]. ואמאי והא משפט כתיב בנתינת הגט. וכדאמרינן בגיטין (פח:) אביי אשכחיה לר"י דהוה קא מעשי אגיטא, א"ל והאנן הדיוטות אנן, ותניא וכו' ואלה המשפטים אשר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תשים לפניהם ולא לפני הדיוטות. וא"כ לבעי תלתא. כדא"ר יוחנן גר צריך שלשה מ"ט משפט כתיב ביה. לא היא, דע"כ תלתא דקאמר ריו"ח היינו מדרבנן וכו', וחד סגי מדאורייתא. מיהו טבילה ודאי ביום בעי, מידי דהוה אמשפט דדוקא ביום אע"ג דסגי בחד. הילכך נתינת גט נמי אע"ג דכתיב ביה משפט לא בעי תלתא ובפני אחד שיודע להקרות סגי אלא דבעינן תרי שימסור לפנייהם וכו'.

נמצא שלפ"ד האו"ז גופיה א"צ שלשה בנתינת הגט. וכ"ש לדעת מרן הב"י שנביאו להלן דס"ל דלא הוי דין כלל, והנוב"י שכתב דבריו תוך הסתמכות על דברי האור זרוע ליתא מאחר ולא ראה הנוב"י את האור זרוע בפנים. ואכן ראיתי שהעיר זאת מקדם העונג יו"ט (סימן קנה) שנעלם מהנוב"י דברי האו"ז גופיה, והוא שהוביל לטעותו שהצריך ב"ד של ג' בנתינת הגט, וז"ל:

"אבל הוא ז"ל לא ראה את דברי האו"ז כי לא היו נדפסים בימיו והעמיד דבריו רק על מה שהביא הב"י (ס' קנ"ו) והמזרחי בשמו (בס' פ"ב) דגט הניתן בלילה פסול משום דהוי דין ובעי ב"ד ופסול בלילה ומזה דן שדעת האו"ז ז"ל דבעי תלתא.

יח. מסירת גט בלילה והקשר לנידון דנן

והנה הרמ"א בהגה (ס"ס קכג) פוסק את דברי האור זרוע, ופוסק שאין לגרש בלילה, ואם עבר וגירש י"א דהוי פסול. וע' בח"מ (שם) שהביא דברי מרן הב"י שנביאו להלן. אולם, על דין זה של מסירת גט בלילה כתב בתשובת הרדב"ז (ח"ד סימן פד) לדחות את דברי תרה"ד בשם האור זרוע המובא ברמ"א, וכן יעויין בהגהות הרש"ש (סנהדרין מד ע"א) שכתב להוכיח שניתן לעשות מסירת גט בלילה, וכן יעויין בתוס' מסכת מגילה (דף ג ע"א ד"ה חיישינן), אלא שמרן עצמו – על אף שבב"י (סוף סימן קכו) הביא את דברי תרוה"ד בשם האור זרוע ותמה עליו, וז"ל: "גט הניתן בלילה או ביום אחר שהתפללו הקהל ערבית פסול כ"כ בת"ה סי' רמ"ח ושמעתי הטעם משום דאין דנין בלילה ואיני יודע מה ענין דין לגט ושום אחד מהפוסקים לא חילק להקפיד בכך" – מכל מקום בסדר הגט (סי' קנד ספ"ח וספ"ט), לא התיר לתת גט בלילה כי אם בשעת הדחק. ומכאן שחשש להתה"ד שכ"כ בשם האו"ז. אלא שלפי מה שראינו בדברי האור זרוע עצמו, אין דין זה מחייבנו לעניין מסירת גט בפני שלשה.

עוד נעיר שאף הרמ"א הנזכר לעיל שמכריע כדעת האו"ז, מכל מקום הפנה לסדר הגט סעיפים פח-פט, ושם כותב סדה"ג שבשעת הדחק הוי גט אף אם נמסר בלילה, יעויין בגט פשוט (סימן קכג סעיף כא) שהאריך בגדר זה של הצרכת גט דווקא ביום, והעלה תמיהה שאם אכן כדברי האור זרוע מדוע אין קפידא לתת גט בשלושה? נלמד מדבריו שהמנהג במקומו לא היה לתת גט בפני שלשה, וכך מסיים בגט פשוט הלכה זו של מסירת גט בלילה, וז"ל:

"הכלל העולה. דלענין לגרש אשה בלילה מיד הבעל ליד האשה, לכתחלה ודאי לא עבדינן עובדא לחוש לסברת האו"ז ז"ל. אמנם בדיעבד או בש"מ במקום עיגון ושעת הדחק עבדינן עובדא אף לכתחלה."

וכן מסיק גם בספר תומת ישרים (סימן קנד), שם נשאל על גט זמן שנכתב בלילה מפני שהיה מגזים המגרש את אשתו לברוח בלילה, והשיב כיון דאדם גדול כא"ז ס"ל דפסול וגם בת"ה סי' רמ"ח כו' ראוי להחמיר בדבר. והוסיף:

"ואף על גב דהיה אפשר לחלק דהיינו דוקא בגט מוחלט שמתגרשת בנתינת הגט ולא הויא תו אשתו משיגיע גט לידה ויכולה לתבוע כתובתה, אבל בגט זמן דלא הויא גט עד תשלום הזמן נימא דבנתינת הגט ליד האשה לא הוי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תחלת דין, משום דאכתי אגידא ביה ואינה יכולה לתבוע כתובתה אלא עד שיגיע הזמן ותתגרש לגמרי מ"מ כיון שא"ז ואותם הגדולים לא חלקו ראוי להחמיר.

והנה בערוך השולחן (אבן העזר סימן קכג סעיף יח) כתב לדחות את הטעם לדמות את מסירת הגט לדין ומחמת הדימוי לחליצה, וכתב ע"ז דבאמת אין בזה טעם נכון שלא לגרש בלילה, ובגמ' משמע להדיא שאינו כן, והמשיך לכתוב:

"ועוד דחליצה צריך ב"ד ובגט אמרו חז"ל אטו כל דמגרש בב"ד מגרש [ערכין כ"ג א] ובוודאי גט ע"י שליח למסור להאשה דצריך לומר בפ"נ ובפ"נ וצריך ב"ד אין למסור בלילה [נוב"י] אמנם מ"מ כיון שהדבר יצא מפי קדמונים ורבינו הרמ"א הביאם אין אנו מסדרים גט בלילה אם לא בשעת הדחק [ומ"ש הנוב"י מרש"י ריש סנה' אין ראייה כלל דכוונת רש"י אחליצה ע"ש ובסדר הגט יתבאר גם לעניין ב"ד]."

ועיין עוד במש"כ ערוך השולחן בסדר הגט (סעיף ד), וז"ל:

"וכן לעניין להצריך שלשה לסידור הגט אם כי וודאי מעיקרא דדינא אין שום מקום לזה ולהדיא אמרו חז"ל [ב"ב קע"ד ב] אטו כל דמגרש בב"ד מגרש ורק בחליצה ומיאון צריך ג' כדתנן ריש סנהדרין [וזהו כוונת רש"י שם כמ"ש המהרמ"ש ולא כנוב"י ודו"ק] ואי ס"ד דגם גט צריך ב"ד למה לא תנינן בהדייהו וכן משמע בריש גיטין דרק חכם אחד היה ממונה אגיטין מ"מ כיון שנהגו לעשות בפירסום נכון לכתחלה להדר בזה אם אפשר."

עיינן עוד בזה בספר גט מקושר (בולה) (סימן ב אות ד) שמביא דעות הפוסקים שדעת רובם המכריע שלכתחילה לא יתנו גט בלילה, ומיהו בשעת הדחק או עיגונא יתנו אף בלילה וכדעת מרן בסדר הגט סעיפים פח-פט.

יט. דחיית הראיה מגט בלילה לעניין גדר ב"ד בעת המסירה

אלא שיש לבחון מהו הישוב בזה לדעת האור זרוע, מדוע בעניין נתינת גט בלילה פסל, ואילו לעניין מסירת הגט בפני ביה"ד כתב שלא צריך? ואכן עמדו על זה הפוסקים, יעויין בשו"ת מים עמוקים (חלק א סימן לו) שהביא את דברי האור זרוע בשלימותם, ומשם נראה שלגבי מסירת גט בלילה דימה זאת לדין חליצה ופסל נתינת גט בלילה, וז"ל:

"ותו נראה בעיני דאפי' למ"ד חליצה כגמר דין מודה לנתינת הגט דהוה תחלת דין שאני אומר דהא דפליגי לענין חליצה לאו מטעם כתובה אלא רבי אליעזר דסבר שהיא תחלת דין מפני שיבמה לשוק בלאו והשתא הוא דמתחיל להתירה ולת"ק דאמר שהיא כגמר דין מפני שבחיי בעלה היתה באיסור מיתה לשוק מת בעלה פקעא מיתה ועדיין איסור לאו מורכב עליה חלק לה פקע לה איסור' לאו הילכך דמי לגמר דין אבל נתינ' כד מתייב לה גיטה פקע לה כל האיסור' ואין שייך בהו תחלה וסוף ולדברי הכל כתחלת הדין הלכך נתן לה גיטה בלילה לאו כלום הוא ולא מגרשא אפי' נתן לה מידו לידה וכ"ש שלוחו שצריך קיום שאם נתן לה בלילה לאו כלום הוא הלכך הכי נקטינן אשה שקבלה גיטא בלילה לא שנא מידו לידה לא שנא מיד שלוחו ל"ש באותה מדינה ל"ש הבא ממדינת הים לאו כלום הוא ואינה מגורש' כלל."

ומכל מקום לגבי הצרכת ביה"ד בשעת מסירת הגט מידו לידה כתב בהמשך, וז"ל:

"וכי תימא ליבעי נתינת גט תלתא ולא אשכחן דהוזכרו תלתא אלא במביא גט ממדינת הים משום דקיום שטרות בג' וגבי בטול גט בהשולח ואמאי הואיל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ונתני' גט משפט כתיב ביה לבעי תלתא דאמר ר' יוחנן גר צריך ג' משום דכתיב ביה משפט לא היא דעל כרחך תלתא דקאמ' ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן היינו מדרבנן ואפי' בדיני ממונות גופייהו דהא ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן לית ליה ערוב פרשיות בהגזול קמא ואמר בפ"ק דסנהדרין דמאן דלית ליה עירוב פרשיו' לית ליה תלתא אלא על כרחך תלתא דקאמ' מדרבנן הוא דקאמר. והא נמי דייקנן מדרב ספרא ש"מ מדצריך ג' היינו מדרבנן אפילו בדיני ממונות וחד כשר מדאוריית' דקיימ' לן כרב אחא בריה דרב איקא דאמר מדאורייתא חד נמי כשר דשמואל קאי כותיה כדאוקימנא דאית ליה דשמואל ולשמואל ה"ה אפי' חד אלא קמ"ל דאפי' שנים נקראו ב"ד חצוף. ופסק בה"ג כשמואל אף על גב דרבא פליג עליה משו' דרב נחמן קאי כותיה דאמר כגון אנא דגמירנא וסבירנ' דייננא אפי' יחידי הילכך גר אף על גב דכתיב ביה משפט חד סגי מדאורייתא. מיהו ודאי טבילה ביום בעי מידי דהוה אמשפט דדוק' ביום אף על גב דסגי בחד הלכך נתינת גט נמי אף על גב דכתיב ביה משפט לא בעי תלתא ובפני חד שיודע להקרות סגי."

הרי לן שלמד האור זרוע שאכן הדימוי של נתינת גט ללילה הינו דימוי מושלם, אולם לגבי הצרכת ביה"ד של שלשה כותב האור זרוע שקיימ"ל שאין עירוב פרשיות ומדאורייתא בדיין אחד סגי כדעת רב יוחנן, ורק מדרבנן צריכי ג' דיינים, ועל כן בנתינת גט סגי בדיין אחד וכפי ד"ת. ועייין בשו"ת עונג יום טוב (סימן קנה) שכך מבאר דבריו, וז"ל:

"מבואר מדבריו דאף דגבי גר בעינן תלתא לר' יוחנן משום דמשפט כתיב ביה מ"מ זהו רק מדרבנן אבל מדאורייתא לר"י חד נמי כשר דהא ר"י אית ליה דרב"ח בבב"ק (דף ק"ו) דלא אמרינן עירוב פרשיות כתיב כאן וגבי גט אפילו מדרבנן לא צריכי שלשה [וזה דלא כשיטת התוספות בסנהדרין (דף ב') ד"ה דה"כ שכתבו דלר' יוחנן בעינן שלשה בד"מ מן התורה]."

ובזה מיישב העונג יו"ט את קושיית הנוב"י, שבגינה הוכרח הנוב"י לחלק בין גט נשואה דבעינן ג' ובין ארוסה דלא בעינן, ולדברי האור זרוע ניתן ליישב בדרך אחרת, וז"ל העונג יו"ט:

"וכן לא קשה עליו מ"ש הגאון נוב"י ז"ל ממשנה דגיטין (דף פ"ו) דקאמר ר"א אף על פי שאין עליו עדים אלא שנתנו לה בפני עדים כשר ואם נימא דבעי ב"ד א"כ איך שייך לומר הלא שנתנו לה בפני עדים הא בלאו הכי צריך תלתא משום ב"ד, ולפמ"ש לק"מ דגם הא"ז ז"ל קאמר דבריו רק למ"ד דחד נמי כשר מה"ת ומשום ב"ד סגי בחד ואפילו הני אמוראי דסברי דדין בעי תלתא ועירוב פרשיות כתוב כאן אפשר דסברי דרבי אלעזר דמתניתין דאמר אעפ"י שלא הי' עליו עדים אלא שנתנו בפני שנים דמשמע דלולי העדים לא הי' צריך שלשה בנתינתו סובר כהאי תנא דאין כאן עירוב פרשיות וחד נמי כשר ולהכי משום ב"ד הוי סגי בחד כדברי הא"ז. אבל לעולם דגט צריך ב"ד ואינהו סברי עירוב פרשיות כתוב כאן."

ואם אכן כנים הדברים לא יועיל לנו ישוב זה, כיון ששיטת תוס' בדעת ר"י הינה דבעינן שלשה מה"ת, וכפי שהעיר הרב עונג יו"ט. ועוד, להלכה הש"ך בחו"מ (סימן ג ס"ק א) דחה דעת הרמב"ם שפוסק כרב אחא מחמת הקושיות שהבאנו לעיל, וכתב שהלכה כרוב הפוסקים שמכריעים כרבא דבעינן שלשה דיינים מה"ת. אף אם נלך לדעת הרמב"ם, מכל מקום כתב הקצוה"ח ליישב את הרמב"ם מקושיות הש"ך שאכן יש לעשות חלוקה בין תורת בי"ד ובין פסיקה של יחיד מומחה, ששם זה מתורת הכרעת בשאלת חושן משפט וכמו הכרעה בהלכות איסור והיתר, ומכל מקום אין עליו שם בי"ד, ואם מצריכים בי"ד אף הרמב"ם יאמר שלא סגי בדיין יחיד להוות שם בי"ד. וכן הבאנו לעיל ישוב זה שתמכו בו רוב האחרונים, ומפורש כן בדעת הרמב"ם (פ"ה מסנהדרין הי"ח), וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"יחיד שהוא מומחה לרבים אף על פי שהוא דן דיני ממונות יחידי אין ההודאה בפניו הודאה בבית דין ואפילו היה סמוך, אבל השלשה אף על פי שאינן סמוכין והרי הן הדיוטות ואין אני קורא בהם אלוקים הרי ההודאה בפניהם הודאה בבית דין."

זאת ועוד, אף הרמב"ם שפוסק כדעת רב אחא בר רב איקא דמדאורייתא סגי בדיין אחד ומכל מקום פוסק (פ"ב מהלכות סנהדרין הל' י) דשניים שדנו אין דיניהם דין, והביאור בזה דתקנו חז"ל ג' דיינים משום דאי אפשר דלית בינייהו חד דגמיר ואלמוה לתקנתם דשנים שדנו אין דיניהם דין, כמו שכתב הכסף משנה (שם) בשם הרשב"א (ח"ו סי' קע"ז).

ואם כן, אף לדעת הרמב"ם לא ניתן לסמוך על נתינת גט בפני דייני יחיד. ואכן ראיתי שעמד על זה הרב גט פשוט (סימן כג ס"ק כא), וז"ל:

"מ"ש דחד כשר מדאורייתא איברא דכן כתב הרמב"ם פ"ב דסנהדרין הלכה י', והכ"מ הביא תשובת הרשב"א דמליין על הרמב"ם בזה יע"ש אך יש חולקים וס"ל דמדאורייתא בעינן ג' ועיין ש"ך ח"מ סי' ג' שהאריך בזה."

אולם למעייין בהמשך דברי האור זרוע, נראה שמצריך ג' דיינים, אולם טומן בחובו חידוש נוסף והוא ששני עדי המסירה יצטרפו להיות דיינים נוסף להיותם עדי מסירה ונימא עד נעשה דין, ובצירוף למסדר בגט יהיו ג' דיינים. לדבריו יוצא שכל עניין הפסול של לילה הוא בגין החילוק בגמ' שעדים בלילה אינם יכולים להיות דיינים מכיון שאין דנים בלילה, על כן חל עליהם שם עד, ולכן לא יכולים להיות דיינין, משא"כ ביום שניתן לדון על פי ראייתם ואין סתירה בין היותם עדים לדיינים. וכך לשונו של האור זרוע, כפי שמביאם בשו"ת מים עמוקים (חלק א סימן לו), וז"ל:

"[...] הלכך נתינת גט נמי אף על גב דכתי' ביה משפט לא בעי תלתא ובפני חד שידע להקרות סגי אלא דבעינן תרי שימסור הגט לפניהם לא מבעיא לרבי אליעזר דאמר עדי מסירה כרתי אלא אפי' לר' מאיר דאמר עדי חתימה כרתי פסקו הגאוני' דבעי בפניה' מסיר' דאין דבר שבערו' פחות משנים. הרי ק"ל שצרי' למסור לה הגט בפני שנים ואותם שנים שמוסר לפניה' בעינן שידעו להקרו' את הגט דאמר מרימר משמ' דרב דימי מנהרדעא הני בי תרי דיהבי גיטא קמייהו צריכי' למקרייהו ופי' רש"י דהיינו עדי מסירה הלכ' הואיל ויהבי לה באפי תרי שידעין להקרות הן הן עדים הן הן דיינים דהואיל ויהב ליה להאי גיטא לידה ביממא שהוא כשר לדין כל כי האי גוונא עד נעש' דיינין אפי' בדאורייתא כהיא דפ' החובל דר' יהוד' נשיאה עד ודיין הוה ואפיק מינה מנה צורי. ופלוגתייהו דר' טרפון ור' עקיב' אוקימנא שרא' בלילה שאינו ראוי לדין ונעשו עדי' הא ראוהו ביו' שכשר לדין עד נעשה דיינין אף על גב דרחמנ' אמר ושפטו העדה והצילו העדה ותנן בפ' ראוהו ב"ד ראוהו ב"ד בלבד ועמדו שנים ויעידו בפניה' ויאמרו מקודש מקודש ופרכינן לא תהא שמיעה גדולה מראייה אמר ר' זירא כגון שראוהו בלילה ופרכינן לימא מתניתין' דלא כר' עקיבא ושנינן אפי' תימא ר' עקיבא עד כאן לא קאמר ר"ע התם אלא בדיני נפשות וכו' אבל הכא אפילו ר' עקיבא מודה. שמעינן נמי מהתם דהיכא שראה ביום שהעד נעש' דיינין ואף על גב דסרתן אהדדי דהחובל ודראוהו ב"ד מ"מ ע"כ שמעינן מינה דהיכא דראה ביום נעשה דיינין."

ישוּב זה יש לתמוה עליו, שכן שנוי במחלוקת ראשונים באיזה שלב הוא מוגדר עד על מנת שלא יכול להיות דיינין ולאחר שחל עליו שם עד כבר אינו יכול לשמש כדיין, וא"כ כאן שהעדים הם עדי מסירה ולכך מייחדים אותם הם אינם יכולים לשמש כדיינים לפחות לחלק מהשיטות, יעויין בזה בחו"מ (סימן ז וסימן לו), וכן בב"ש (אהע"ז סימן מב ס"ק יא).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואכן ראיתי שתמה על ישוב זה בגט פשוט (סימן קכג סעיף כא), וז"ל:

"גם מ"ש דעדים הן הן עדים הן הן דיינים כההיא החובל איברא דיש מהפוסקים דהכי ס"ל דעד המעיד אינו נעשה דיין. אבל עד הרואה אפילו נתכוון והוזמן להעיד יכול לדון מ"מ הא איכא מאן דפליג וס"ל דאם נתכוון והוזמן להעיד אינו יכול לדון כמו שנתבאר בב"י ח"מ סי' ז' ובעל ספר בני שמואל ז"ל האריך הרבה שם בחילוקי הסברות ועיין בכנה"ג סי' ז' בהגהת הטור אות ז'."

אולם לענ"ד יש ליישב את דברי האור זרוע, דלכך טורח האור זרוע לומר שמדאורייתא סגי בדיין אחד, ועל כן הצורך בג' הינו מדרבנן וכפי הסוגיא בריש סנהדרין, ולא הסתפק בזה האור זרוע והמשיך לומר שבדרבנן אמרינן עד נעשה דיין וכמו קיום שטרות, וכפי המבואר בכתובות (דף כא ע"ב) בדברבנן אמרינן עד נעשה דיין. אלא שקצת קשה, מאחר ובדברי האור זרוע מסיק שאם כן מדוע הגמ' מקשה על קיום שטרות דלדבריו ניתן ליישב שזה היה ביום, ועל כרחך שבקיום שטרות כיון דהוי מדרבנן עד נעשה דיין אף בלילה ואילו בגט מסיק שבליילה פסול, ועל כרחך דברי הגט פשוט דייקי טפי באור זרוע.

כ. דעת הגידולי טהרה ודחייתו

והנה ראיתי בשו"ת גידולי טהרה (סימן כו) שתמה מאוד על הפוסקים שהצריכו לכתחילה ליתן גט ביום ולא בלילה, אולם לגבי ביה"ד לא נמצא בסדרים שצריך הרכב של ביה"ד. יעויין שם שמביא שני תירוצים, ולעניין שלנו נביא את הישוב השני, ואף הוא דחה את ישובו הראשון. תמציתו, דהא דפסקו הסדרים כהא"ז דגט הוי כמו דין, מ"מ כולם מודים שלא צריך בית דין, והטעם דכמה מהראשונים פסקו כשמואל דשנים שדנו דיניהם דין (כמבואר בדברי הא"ז עצמו, וכנ"ל), ואפי' להנהו דפסקו דלא כשמואל היינו בדין ממש אבל בגט דאינו דין אלא דהוי כמו דין כיון דאיכא כתובה למשקל הכל מודים דסגי בשנים, וכיון דאי אפשר לשום גט בלי שני עדי מסירה א"כ הרי הגט ניתן כהלכתו לכו"ע והעדים ישמשו כדיינים ואפי' הא"ז מודה, ונתיישבו דברי הפוסקים וכל הסוגיות יעו"ש.

הרי לן שנקט מסברת עצמו כתירוצו של האור זרוע, אולם הוא הסתפק בשני עדי מסירה גרידא ומבלי מסדר גט, נמצא לפי זה שלא קיים גדר זה של ביה"ד שקול בנתינת גט בהסתמך על שמואל שפוסק ששנים שדנו שינהם, דין וכפי חלק מהראשונים. דבר זה תמוה עד מאוד, שכן כפי שהעלינו לעיל הסברא של שמואל אינה יכולה להיות תלויה במחלוקת רבי יונתן ורבי יאשיה באשר לביה"ד שקול, ודברי שמואל נשענים על גדר זה של ממונות צריך ביה"ד וככל הכרעה בעניין ממוני וכפי שהבאנו לעיל מהקצוה"ח בדעת הרמב"ם. וא"כ קשה מיניה וביה, שאם לא צריך בית דין זה דבר אחד, אולם אם צריך בית דין – הרי שצריך בית דין של ג' ולא סגי בשניים, וכל חידושו של שמואל שלא צריך ביה"ד. וכדברי הללו כותב הגר"י אלחנן בנחל יצחק (ה"מ סימן ג סעיף א), וז"ל:

"דאין סברא לומר בשיטת שמואל דסבירא ליה דלא בעי בית דין נוטה בדיני ממונות, משום דיש כמה סתירות לזה [ועיין בפירוש הרא"ש לנדרים (דף ע"ה ע"א) בד"ה להכשיר שלשה הדיוטות, שכתב דלכך צריכים שלשה בהפרת נדרים, משום דתרי הוי בית דין שקול ואפילו לשמואל כו' וקצרת]. ובאמת פשוט וברור דהא דסבירא ליה לשמואל שנים שדנו דיניהם דין אף דלא הוי בית דין נוטה, משום דכיון דאין צריך בית דין כלל על כן לא שייך בזה בית דין נוטה, ודוקא למאן דסבירא ליה דבעינן שני דיינים על כן ממילא בעינן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בית דין נוטה, אבל למאן דאמר דדבר תורה חד כשר לא בעינן כן. וכן כתב המהר"ם שיף בסנהדרין (דף ג' ע"ב) בד"ה רבי יהודה אומר בחמשה כו', די ש משבשים לעיל כו' ע"כ. על כן אין סברא כלל לומר בכוונת הרמב"ם דפסק שנים שדנו אין דיניהם דין דזהו משום בית דין נוטה, דהא כיון דדבר תורה חד כשר אם כן אין שם בית דין עליהם כלל, ולכן שפיר הקשו כולם כן על הרמב"ם.

עוד נעיר מדברי הרמב"ם הפוסק ששנים שדנו אין דיניהם דין, וא"כ האיך יבוארו הדברים לדעת הרמב"ם.

עוד נזכיר את דברי שער משפט שהבאנו לעיל שכתב לחדש שאם מהני בדיין יחיד, עדיפא טפי שיהיה בפני דיין אחד ולא בפני שני דניים דהוי בית דין שקול.

והקושי נוסף הוא שלא ראה דברי האור זרוע שכתב ליישב באופן דומה, אולם מדבריו נראה שנוסף לעדי המסירה צריך מסדר הגט ואז הוי ג' דיינים, וכך העיר על דבריו בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יח סימן עו) שכתב, וז"ל:

"הרי לנו דגם להאור זרוע פשיטא ליה דנתנת ג"פ סגי בדיין יחידי, אלא שמסביר זאת דמשו"ה סגי ביחידי מפני שגם העדי מסירה מצטרפין לו, דהן הן עדים הן הן דיינים, דכל כה"ג עד נעשה דיין, ויוצא שזה נעשה תמיד באנפי תלתא דייני.

והנה כל ההתאמצויות האלה של הגידולי טהרה ליישב שלא תצא סתירה על האו"ז והנוהים אחריו על זה שפוסקים מצד אחד דניתן בלילה פסול, ומצד שני פוסקים דל"צ שלשה, גרמו לו מפני שלא היו למראה עיניו גוף דברי האו"ז, אבל לאור מה שהעתקנו מגוף דברי הספר האו"ז מתבהר לפנינו כי האו"ז בעצמו עמד על סתירה זאת לכאורה, וכתב בעצמו ליישב במגביל לתירוצו השני של הגידולי טהרה, אלא מבחינה אחרת, והוא, הואיל ויהבו ליה באפי תרי אמרינן בזה הן הן עדים הן הן דיינים הואיל ויהיב ליה להאי גיטא ביממא וכו'. ודוקא משום הך, ומתוך כך, יליף מזה דינו השני שנתנת הגט צריך להיות דוקא ביום ולא בלילה."

כא. ספק בדברי האור זרוע

לא אכחש שמלשון האו"ז אין הכרח לביאורו של הציץ אליעזר בדבריו שמצריך שלושה כולל מסדר הגט, אלא ניתן להבין בדבריו שצריך בית דין כיון שמשפט כתיב ביה, ולשיטתו שמדאוריין סגי באחד, וכאן יש עכ"פ עדי מסירה, הרי שניתן לסמור רק על עדי המסירה להיותם דיינים. (וכ"נ במש"כ האור זרוע: "ובפני חד שיודע להקרות סגי אלא דבעינן תרי שימסור הגט לפנייהם", שאין הכוונה עדי מסירה בנוסף לאחד, אלא כוונתו שצריך עכ"פ אחד, והרי ממילא צריך שנים לצורך עדים אשר מהווים ביום גם דיינים.)

וכן לכאורה מוכח מדבריו גופא, שאם סברתו המסדר ובנוסף העדים, אינו צריך כלל לומר שס"ל כמ"ד חד סגי מדכתיב "בצדק תשפוט" שהרי יש כאן ג', אלא אם נאמר שיש מקום לחלוקה זו ולהסתמך על שני עדי המסירה להיות דיינים רק אם יש צורך בג' דיינים מדרבנן דמדאורייתא בחד סגי, ולשם כך הביא את הדין שבחד סגי מה"ת ומדרבנן בעינן שלשה.

אם אכן נלמד בדברי האור זרוע שסגי רק בשני עדי המסירה, וכפי שביאר הגדולי טהרה מדעת עצמו מבלי שראה את האור זרוע, ניתן לכאורה ללמוד מהאו"ז שאין פסול באיכא מספר זוגי, מאחד הטעמים המבוארים לעיל. ודו"ק. [אא"כ שנאמר דחד מהעדים כמאן דליתיה לענין זה.]

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עוד נעיר שאף אם נאמר כן לדעת האור זרוע, הרי שכך הוא לשיטתו (חלק ד פסקי סנהדרין סימן א) שפוסק כשמואל שנים שדנו דיניהם דין, אולם לשיטת הרמב"ם שפוסל לא ניתן לסמוך רק על עדי המסירה.

יעויין בציף אליעזר שהביא עוד אחרונים שנוקטים כפתרון של האור זרוע ולהסתמך על מסדר הגט ועוד שני עדי מסירה ואמרינן עד נעשה דיין, והביא כן אף בשם הריב"ש, יעויי"ש.

ועייין עוד בפ"ת שם (בסדר הגט ובסדר גיטין למהר"ם) שמביא לאחר מכן דברי שו"ת חתם סופר (חלק א (אורח חיים) סימן נא) שהזכיר דברי הנו"ב וכתב עליו, וז"ל: "אך כבר דחיתי ראיותיו והעלתי לפע"ד דסידור הגט עצמו לא בעי ג'". ובתשו' אחרת כותב החתם סופר (חלק ד (אבן העזר ב) סימן סה): "נ"ל פשוט בלי ספק דסידור גט מבעל ליד אשה לא בעי ג'". וכן הכריע הפת"ש (בשני מקומות בסימן כג ובסימן קנ"ד ו"ס"ק ח בסדר הגט), אולם העיר דהואיל ונפק מפומיה דנוב"י יש לחוש לגדול מישראל, אבל דין זה לא מצינו לו מקום בבבלי.

ואנו נוסף לדברי הפת"ש הואיל ונפק מפומיה דרבינו גרשום מאור הגולה וכן מדברי רבינו הרא"ש.

כב. סברת הנוב"י להצריך ג' דיינים בסידור גט

יעויין בנוב"י הנזכר שהקשה כמה קושיות על יסוד זה שהביא להצריך ג' דיינים בעת מסירת גט, וכתב לחלק בין גירושי נשואה – דאז ישנם חיובי ממון – ובין גירושי ארוסה, שלזה לא צריך ב"ד של ג' כיון דשם אין חיובי ממון. מכאן נלמד שיסוד דבריו והסברא לביה"ד הוא משום הדיון הממוני של כריתת השעבודים ההדדיים זה מזה לרבות עניין הכתובה, ועל כן צריך ביה"ד של ג', ובית דין זה הוא כפי בית דין של ממונות. אולם בתשובה אחרת (סימן קה) כתב שלא סגי בפטור מכתובה, ועל כן אף באישה מזנה שלא זכאית לכתובה מכל מקום יש לה בלאות, ועל כן גם בכה"ג צריך ביה"ד של ג' דיינים. עוד חידש (שם) שלא צריך ביה"ד של מומחין ובקיאים אלא סגי בג' הדיוטות, עיי"ש.

סברא כעין זו מצאתי שהביא בשו"ת הרא"ם (ח"א סימן פד), ובכך באר את סברת האור זרוע שנתנת גט בלילה פסולה, וז"ל:

"וכ"כ א"ז דאפילו נתינת הגט מידו לידה שא"צ קיום אין לעשותו בלילה מידי דהוי אחליצה דתנן בפרק מצות חליצה חליצה בלילה חליצתה כשרה ור"א פוסל ומוקמינן בגמ' דבהא קא מיפלגי ר"א סבר חליצה כתחלת דין דמיא ות"ק סבר כגמר דין דמיא ופי' ריב"ן כתחלת דין דמיא דע"י חליצה קא מתחלה למתבע כתובתה ואם בחליצה אמר כן כ"ש בנתינת הגט שע"י גובה כתובתה ובלאותיה ואין הבעל יורשה ואינו אוכל פירות בנ"מ ופטור מקבורתה ופרקונה ושייך בה דינא טובא."

כג. סברת החתם סופר בהצרכת ג' דיינים בסידור הגט

אולם מנגד יעויין בדברי החת"ס (שו"ת חלק א (אורח חיים) סימן נא), וז"ל:

"אך מה שצירף עמו בן אחותו לסידור גט ושחק ורגז על המנהג שלוקחים ג' דיינים כשרים, תמהתי מה חשב מעלתו ממי נשתרבב זה המנהג הלא מכ"ת בעצמו הזכיר בתשובתו דמימי חכמי התלמוד הנהיגו למנות גברא רבא דממוני אגיטין וכדאיתא בגיטין ה' ע"ב והנה הני רבנים מסדרי גיטין נשתבשו וצירפו עמהם ב' דיינים וכך הוא בעיניו כל הרבנים שבשנים הללו ולו ניתן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ארש אהו' ידידי במכ"ת שגגת תלמוד היא, ואני עני בתשובתי דחיתי ראיותיו [של הנוכח"י להצריך ג' בשעת מתן הגט מדין ב"ד] והעליתי לפע"ד סידור הגט עצמו לא בעי"ג, אך מה שאחר כתיבת הגט טרם הנתנה שחוקר הרב ושואל להסופר ולהעדים השאלות האמורות בסדר הגט מסי"ז ואילך זהו קבלת עדות ובעי"ג שלשה מן התורה, והנה לפי מה שנוהגים עכשיו שגונזים הגט אצל הרב המסדר רק שנותנים להאשה כתב פטורים שנתגרשה כדת מו"י, כתב ט"ז ומביאו בית שמואל סימן קמ"ב סק"ז כיון שאותו כתב בא להתיר אשה המוחזקת באשת איש ע"כ לא יועיל חתימת עדים דה"ל מפי כתבם אלא דוקא מעשה ב"ד שלשה דיינים (שזה כשר אפילו מפי כתבם כמ"ש תוס' ב"ב מ' ע"א) ואם כן אם אין הב"ד חוקרים ודורשים הסופר והעדים איך יעידו שנתגרשה כדת מו"י ע"כ צריך להיות ג' דיינים כשרים לכל הפחות משעת חקירת העדים ואילך. ידע נא פאר רום מכ"ת שלא ילעג עוד על מנהגי ישראל שנעלם טעמם ממנו כי ממקור מים חיים הם נובעים, ורגיל אני לומר כל המפקפק על נימוסי' ומנהגנו צריך בדיקה אחריו כי מי שתורתו אומנתו ויראת ה' חתולתו ובילדי נכרים לא יספיק לא יתן לחטוא את בשרו."

וכן כתב החת"ס (חלק א אבהע"ז סימנים נד, סד-סו), והגדיל לעשות עוד (סימן סו), שם נשאל על אנשים שלא רצו לפרסם את סידור הגט ביניהם, ואם הדבר דורש פרסום הם יעדיפו להיפרד ללא גט ויצא חשש גדול, ומכל מקום הצריך החת"ס ג' דיינים נוסף לעדי הגט והסופר, לדברים שהוא עצמו ציין: קבלת העדות מפי הסופר והעדים שעשו כדין וכפי השאלות ששואלים את הסופר והעדים, וכפי שהביא בסדר הגט.

על חידוש זה של החת"ס כתב לחלוק בערוך השלחן (אה"ע סימן קנ"ד בסדר הגט סעי' ד) וכותב, דלא נ"ל דבריו, דמה שייך זה לקבלת עדות הא מברר אם עשו כהוגן וזהו ככל שאלות או"ה ומה ענין זה לגביית עדות, ע"ש. ולכאורה יש לעיין על הערוה"ש, דהא שואלים להעדים גם אם שמעו איך שהבעל צוה לסופר לכותבו, וכן אם שמעו איך שהסופר כתב אותו לשמו ולשמה. ואכן ראיתי שעמד על זה הציץ אליעזר וכתב ליישב כי הרב המסדר שומע זאת בעצמו, ובא זה רק לרווחא דמילתא לשם פירסומא.

וכמו כן הביא הציץ אליעזר סייעתא להערוה"ש מספר בתי כהונה (ח"ב סימן מ). בראשונה הוא כותב ג"כ דבגט לא בעינן בי"ד כדאמר בפ' גט פשוט (דף קעב ע"ב) אטו מאן דמגרש בבי דינא מגרש, ואמרינן נמי בפ"ב דכתובות עבידי אינשי דמגרשי בצניעא, וידוע דמקום בי"ד לא צינעא אלא פומבי וכו', ואח"כ מוסיף וכותב:

"ואי משום השאלות ששואל להם המסדר, אי על עצמן אין זה עדות על אחרים כעדות דעלמא, שאין כאן אלא שמודים שעשו שליחותן כראוי, ואי משום שמעידין על הסופר וכו', הרי הרב עצמו שם, וגם ידוע שכל אותן השאלות אינן אלא לרווחא דמילתא ולפרסומי שהכל עשוי כדת משה וישראל וגילוי מילתא בעלמא הוא."

יעו"ש ביתר אריכות.

ובכיוון זה כותב גם העזר מקודש על אה"ע (השמטות שבסוף ח"א) בנוגע לזה שחוקרים את העדים, וז"ל: "ועדי הגט דידן לא שייך בהם שיהיה כוונתם לאסוהדי וכו' והגדתם לפני המסדר הוא רק זהירות יתירות שהרי גם המסדר רואה, וא"צ בי"ד כלל לסידור גיטין" וכו', יעו"ש.

והאמור שייך ביותר אם הוא בגוונא שמסדר הגט יושב כל הזמן אתם בשעת כתיבת הסופר ובשעת חתימת העדים ושומע ורואה בעצמו איך שכותבים וחותמים לשמו ולשמה. אולם כיום

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אין הרב המסדר מצוי בשעת הכתיבה אלא רק במינוי, אולם אם העיקר הוא ציוויו של הבעל לסופר בפני העדים, הרי שלזה הרב עצמו יודע בזה ולא צריך לקבלת עדות.

כד. נפק"מ בין הנוב"י לחת"ס בהצרכת ג' דיינים לסידור הגט

הנפק"מ הברורה בין הנוב"י לחת"ס בסיבת הדין להצריך ג' דיינים הוא באיזה שלב להצריך ג' דיינים? לדעת הנוב"י עיקר העניין הוא המסירה של הגט ע"י הבעל מידו לידה, ושם צריכים להיות ביה"ד נוסף לעדי המסירה³. אולם לדעת החת"ס עיקר העניין הוא השלב ששואל מסדר הגט את השאלות על כשרות כתיבת הגט, שנכתב לשמו ולשמה ולשם גירושין, וכן האם שמעו שהבעל ציוה לכתוב וכו', וכפי הדברים המצויינים בסדר הגט, אך לאחר מכן כבר לא מצריכים ביה"ד להישאר לשלב המסירה. וכן ראיתי שכתב להדיא הראש"ל הגר"ע יוסף (שו"ת יביע אומר חלק ב - אבן העזר סימן יג אות ט), וז"ל:

"ומה שהעיר (הראש"ל הישא ברכה בשו"ת שמחה לאיש סימן כח) עוד שלא ידע מה חידש בזה על הנוב"י. המעיין בד' הנוב"י יראה כי טעמו הוא משום שנתנית הגט עצמו חשוב דין וצריך שלשה. ואין זה מטעם החת"ס דהוי מטעם קבלת עדות בחקירת הסופר והעדים. ונ"מ אם עצם הנתניה צריכה ב"ד, (לאחר שקבלו עדות הסופר והעדים בב"ד), שלפ"ד החת"ס א"צ ב"ד, ולדעת הנוב"י צריך ב"ד במושב תלתא. וע' בפתחי תשובה הנ"ל ובסדר גט ראשון (סק"ה). שהביא ד' החת"ס. וק"ק על הראש"ל בשמחה לאיש הנ"ל שלא זכר כלל דברי החולקים הנ"ל וס"ל שא"צ ב"ד כלל בכל סדר הגט. ושכן דעת מרן והרמ"א."

כה. סיבה נוספת להצריך שלשה דיינים בעת מסירת הגט

הבאנו לעיל ג' סיבות להצריך ב"ד בעת מסירת הגט: א. דעת הנוב"י מפני שמעשה כריתת הגט מחיל את חיוב הכתובה. ב. דעת החת"ס מפני קבלת עדות עדי החתימה והסופר על כתיבת הגט וחתמתו לשמה, ושנעשה על פי ציוויו של הבעל. ג. דעת הציץ אליעזר והגר"ע יוסף מפני שצריך שלשה בעת בירור שמות והדקדוקים הנצרכים לזה.

נראה שכיום עם קריעת הגט לאחר המסירה (על פי סדר הגט), התווספה סיבה נוספת לעשות את המסירה בפני שלשה, מאחר וכדי להינשא מחדש האשה צריכה עדות על גירושיה ועל כן צריך לכתוב לה מעב"ד, וכדי שלא יהיה בזה בעיה של מפי כתבם לא סגי בשנים אלא יש להקפיד לעשות זאת בפני שלשה. וכן כותב בשו"ת התשב"ץ (חלק א סימן א), וז"ל:

"והאידינא אינהוג רבותי ז"ל קריעת הגט ולהעמיד ב"ד אחר מסירת הגט לעיין בגרושין אלו אם נעשו כהלכה ולשרוף אח"כ הגט ולכתוב לה שטר ראייה שהם החזיקוה מגורשת גמורה כדי לסלק כל ערעור וכל קול פסול שכיון שנעשה לה מעשה ב"ד דהיינו קריעת הגט או שריפתו הרי היא מגורשת ע"פ ב"ד ונסתלקו מעליה כמה חששות וערעורים שהיו יכולין לצאת עליה אם לא נעשה בה מעשה ב"ד לפי שעתה כבר נגמר ענינה בב"ד והטוען אחר מעשה ב"ד אינו כלום. זהו מנהגן של כל ישראל ותקנת האחרונים ז"ל"

וכן האריך התשב"ץ בגדר זה במקום נוסף (ח"א סימן כו), וז"ל:

"ואין דברין מכוונין שכיון שנקרע הגט וע"פ מעשה ב"ד היא רוצה לנשא ולגבות כתובתה כדיני ממונות דמי וכיון דבדיני ממונות אין דיין דן ע"פ קרובו

³ כך לשיטתו, אך לאו"ז, לפי הסבר הציץ אליעזר, סגי במסדר בנוסף לעדים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ובירושלמי שהביא הרי"ף ז"ל בה' סנהדרין הכי נמי בהיתר זה אין היתרו כלום...

אבל מה שאמרת בדברבנן עד נעשה דיין זה נמשך לסברתך שאין אנו צריכין למעשה ב"ד בהיתר אשה ורצית לדון ק"ו שאם בדברבנן עד נעשה דיין כ"ש בזה שאינו לא מדאו' ולא מדרבנן. וכבר כתבתי שעכ"פ צריכין אנו מדאו' מעשה ב"ד להוציא א"א מחזקתה לחזקת פנויה דחזקה דאורייתא היא וצריכין אנו לעדות ברורה לבטל החזק'. וכן אנו צריכין דיינים כשרים לקבל עדו' זו כשאר דיני תורה...

וכבר כתבתי שא"א להוציא א"א מחזקתה בלא עדו' גמורה ואלו נשאת בלא מעשה ב"ד ונקרע גטה ועדי גירושיה במדינ' הים תצא ובניה ממזרים וכיון שלהתירה לינשא צריכה גט או עדי גרושין או דיינין שהעידו בפניהם עדים שנתגרשה הרי הוא דין גמור ככל דיני תורה. ומה שאמרת שכיון שהגיע הגט לידה הרי היא מגורש' גמורה ודאי כן הוא. ואין אנו אומרים שאם נשאת בלא היתר שתצא כיון שיש עדי גרושין או גטה יוצא מתח' ידה אבל קבל' עדו' זו דין הוא ככל קבלות עדו' ואם לא נתקבל' עדו' זו בהכשר אינה כלום וצריך לחזור ולקבל אותה בכשרו' ואם הלכו עדיה למדינ' הים הרי זו בחזקתה ולא תנשא."

הרי לן מדברי התשב"ץ שהצורך במעב"ד לאחר הגט הינו צורך מהותי, ואינה יכולה להינשא אם אין לה מעב"ד.

עוד יעויין בריב"ש (סימן שפט-שצ) בצורך במעשה ב"ד.

כמו כן יעויין בספר עטרת דבורה (חלק ב חו"מ סימן טו) שהאריך בגדרי מעשה ב"ד ומדוע לא הוי שטר פסול, וכן את אלו היכולים להצטרף למעב"ד.

יש להעיר מהתשב"ץ (סימן א) המובא לעיל שדרש שיהיו ג' דיינים, אלא שכתב שניתן לסמוך על עדי המסירה להיות חלק מהמעב"ד, ולא על זה אומרים אין עד נעשה דיין כיון שזה לא היה בלילה בשעה שאינו ראוי להיות דיין וכן לא התקבלה עדותו בבי"ד, ועל כן מסירת הגט בפני עדי המסירה סגי ובזה יכולים להצטרף עם עוד דיין לכתוב מעב"ד. אולם כתב שדבר זה לא יכול בצירוף עדי החתימה, כיון דעדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותם בב"ד והוו להו עדים ואין עד נעשה דיין.

ולפי"ז יש לדון כעת שהמנהג לפי הרמ"א (אהע"ז סימן קל סעיף א) שעדי החתימה יהיו עדי המסירה האם ניתן לצרף את עדי המסירה למעב"ד, כיון דבעת החתימה הוי כנתקבלה עדותו בבי"ד.

יסוד דומה נכתב אף בנתיבות המשפט (סימן לו ס"ק י) שנשאל על גט שחתמו בו עדי חתימה קרובים והם שימשו גם עדי מסירה, וכתב להכשיר את הגט ע"י הבי"ד (של שלושה) שהיו שם מכח לא תהא שמיעה גדולה מראיה, וראיית בי"ד היא עצמה מכשירה את הגט ובי"ד משמשים להיות גם עדי המסירה מצד מעשה הגירושין שהיו נוכחים בו בי"ד, ובבי"ד לא אומרים פסול שנמצא קרוב או פסול, יעויין שם. דעת הנתיבות שצריך למנות בי"ד על דעת האיש והאשה, אולם הביא שם דעת הנוב"י (קמא חלק אהע"ז סימן נח) שכתב לחדש שבי"ד לענייני גירושים יכול להיעשות אף מבלי דעת בעלי הדין.

דברי הנתיבות הינם חידוש גדול, מאחר וגדר עדי המסירה לדעת ר"א דעדי מסירה כרתי הוא לאשוויי שטרא, ואילו גדר בי"ד בעת מסירת הגט הוא להוות בי"ד לשם מעשה ב"ד, וא"כ אין ניתן להשתמש בראיית הדיינים להוות עדי מסירה? וצריך לומר שהחידוש בעד נעשה דיין הוא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהמציאות העומדת בפני בי"ד היא עצמה כעין קבלת עדות שעל פיה דנים בי"ד, ולפי"ז יובן שמעשה מסירת הגט הוא העדות שעליה ביה"ד דנים ומתקיימים שני המעשים גם יחד – מסירה בפני עדים וקבלת עדות של בית הדין ע"י בי"ד, וכמדומה שראיתי חידוש זה באבני נזר ואיני זוכר מקומו.

הרי לנו סיבה נוספת לצורך מסירת גט בפני ג', על מנת שבי"ד יוכל לכתוב מעשה בי"ד להכשיר את האישה להינשא לאחר קריעת הגט.

וכך ראיתי שכותב הגר"נ גורטלר שליט"א בספרו ב"כורי גשן (חלק ב סימן טו), וז"ל:

"והנה כיום המנהג למסור בפני ב"ד, על מנת שביה"ד יכתבו מעשה בי"ד על פי ראיתם, א"כ הם מתכוונים להיות ב"ד בשעת מסירת הגט, וגם דעתם של הבעל והאשה למסור הגט בפני ב"ד, כדי שיתנו להם מעשה ב"ד שהם התגרשו בפניהם, א"כ כיום אם נמצאו שעדי החתימה והמסירה פסולים, הגט פסול רק מדרבנן. (ובנו"ב שציינתי בהערה לעיל מבואר שבאיסורין שלשה יכולים להיות ב"ד לכתוב פס"ד גם שלא ברצון הצדדים, ולדעתו אין צריך שהבעל והאשה יתכוונו שהשלשה יהיו בי"ד). וע"כ רצוי שבכל מסירת גט בפני ב"ד יתכוונו השלשה להיות ב"ד על מסירת הגט. שבמקרה זה גם אם ימצא שאחד העדים פסול הגט כשר מדאורייתא."

כו. פסול קורבה של הדיינים בסידור הגט

יעויין בחת"ס בתשובות אלו שהבאנו שפוסל דיין קרוב מחמת סברא זו, וכן הביא בשדי חמד (אסיפת דינים אות ג קונטרס מערכת הגט סימן א אותיות א-ב) שמסיק שבמקום שנהגו לסדר גט בב"ד של ג' יש להחמיר שלא יהיו הדיינים קרובים זה לזה קורבה הפוסלת מן הדין. וכן כתב בפת"ש בסדר הגט (אותיות ו, ח) שלאילו הנוהגים לילך אחר דברי הנובי" ומצריכים בי"ד של ג' בעת מסירת הגט צריך מדינא שלא יהיו הדיינים קרובים הפסולים מדינא, יעוי"ש.

כז. המנהג אז והיום

עדותו של הרב חיד"א שכל תפוצות ישראל נהגו לתת בפני ג' מביא הגאון ראש"ל הגר"ע יוסף זצ"ל, ועוד רבים וגדולים שכך נהגו ולא אזרו עוז לסדר גיטין בפחות מג' דיינים על אף שההלכה אינה ברורה, ואין ראייה מהפוסקים להצריך בי"ד בעת מסירת הגט.

אולם מנגד, יש להביא עדויות אחרות מפי גדולי ישראל, וכן מביא הציץ אליעזר (חלק יח סימן עו) שבשו"ת תועפות ראם (שם) כותב היפוכו של דבר מהחיים שאל, דכבר נהגו בכל בתי דינין בקהלות ישראל לסדר הגט מאיש לאשתו ביחיד. עוד יעויין בספר ויקרא אברהם (אדאדי) (קונטרס שדה מגרש בראשו), דנו"נ בדברי החיים שאל, ובתוך דבריו כותב, וז"ל: "אך בפה העירה מנהג קדום לתתו והוא באחד שהוא ממונה אגיטי, וכן הוא בעוב"י תונס ובמערב הפנימי, כי לפי הדין בחד לבד סגי."

וכך כותב בספר שו"ת ויאמר יצחק (חאה"ע סימן קלט) שהמנהג הפשוט בכל ערי המערב שהגט מסדרו חכם א' וא"צ שלשה ע"ש. ומה שכותב הויקרא אברהם שם דלפי חומר הענין נהגו בא"י לתתו בג', הנה גם זה נשתנה ברבות הזמן, והן אצל האשכנזים והן אצל הספרדים נהגו בנקל לסדר גם ביחיד, כאשר סיפרו לנו רבנן קשישאי, וכאשר עינינו הרואות. כן ראיתי בספר נהר מצרים (ה) גיטין אות ז' שכותב, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"במלכות מצרים כולה דהיינו עובי מצרים ונ"א אשר מנהגם מדורות קדומים מימות הנגידים להיות להם רב מורה צדק אחד והוא דן יחידי וכו' הרב המו"ץ הוא המסדר בגט ביחידי אחרי שהוא בקי בדיני גיטין, וכמו שנהגו ברוב תפוצות ישראל לסדר הגט הרב המסדר ביחידי, וכמשמעות דברי הפוסקים ז"ל דאין צורך לגט בי"ד של שלשה", יעו"ש.

ועוד יעוין בספר שו"ת מי באר (להרב שור אב"ד באקארעשט) (סימן ג) שכותב נמי שהמנהג לסדר גט בלא בית דין, עיי"ש. גם בשו"ת שערי דעה (ח"א סימן קיד) כותב דדברי הנו"ב ז"ל המה נגד המנהג שנהגו מימות עולם לסדר גיטין ביחידי, ומביא גם ראיות לזה שאפשר לסדר ביחידי עיי"ש. ביתר הרחבה כותב מכל זה בספר שו"ת מים חיים (להגאון ר' חיים כהן רפפורט ז"ל אב"ד אוסטרעהא) (חאה"ע סימן ס"ג (מבן המחבר) אותיות לג-לד). בראשונה הוא מאריך לסתור דברי הנו"ב ז"ל, ולאחר מכאן כותב וז"ל:

"אמנם פה"ק המנהג אחר שעומד הרב על המחקר בסדר השמות של המגרש והמתגרשת ובעיון, הוא מוסר להמסדר אחד מדייני הקהלה לסדר הגט כראוי, והוא מסדר ביחידי, ובכל הצטרפות שלשה מצרף עמו העידי מסירה כמובא בסדר מהר"ם, וכן המנהג פה ע"פ רבנן קשישאי גאוני קדמאי, וכן שמעתי מכ"א אמ"ו ז"ל שכן נהג מר אביו זקני הגאון זללה"ה, ובודאי כל תהלוכותיו והנהגותיו עפ"י אבותיו הקדושים, והקבלה והמעשה הם עמודים גדולים בהוראה וכמ"ש הרמב"ם בה' שמיטה ויובל פ"י ה"ו, גם שארי רב מובהק החריף ובקי מו"ה ישעי' מלקאטש העיד שכן נהג הגאון מו"ה מרדכי זללה"ה בהגאון המובהק מו"ה א' סענדר זללה"ה אב"ד דק"ק סטאנוב שכן נהג לסדר ביחידי, וראה ממנו כן בכמה מאות גיטין שסידר ביחידי הלכה למעשה, ובודאי ראה כן גם הוא שכן נהגו אבותיו הגאונים נ"ע, שוב מצאתי כן בשו"ת מהר"ם אלשקר בסי' ל"א בהדיא ע"ש."

ולהלכה מסכם הרב ציץ אליעזר (שם) דין זה באומר:

"מכל האמור והמתבאר שרובא דרובא של גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים הכריעו את הכף להלכה שאין כל הכרחיות להרכב בית דין מלא של שלשה לסידור ג"פ, וכן כי למעשה ישנם שלשה בתמידות אפילו כשדיין מסדר ביחידי, והמה עדי מסירה ששפיר מצטרפים לגבי סידור ג"פ גם להיות דיינים, ומכיון שלפי התקן במסגרת בתי הדין בכאן הכל נעשה רק בבנין בית הדין, הרי במציאות נמצאים בו כמעט בתדירות עוד דיינים ותלמידי חכמים יודעי דבר, וניתן איפוא גם להתייעץ אתם מדי פעם בקביעת שמות ובכל דבר שמתקשים בו. ואין כל פקפוק שהוא."

וכן הסיק הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר חלק ב - אבן העזר סימן יג) שאמנם לא צריך ג', אך מוסיף (אות יא):

"ומכל מקום לחומר הענין נהגתי לצרף עמי עוד שנים מחכמי הב"ד, בשעת ההחלטה על סדר כתיבת שם המגרש והמתגרשת. וכמ"ש כמה אחרונים [...] וכאן הרבה שמות מחודשים נקראים בלעז, ויש כמה ספקות בהם. ותשועה ברוב יועץ. אבל המשך כל סידור הגט אני עושה בעצמי בעזה"י. כי הדבר קשה לצרף ב' ת"ח עמי במשך כל זמן סידורו. וה' יעזרונו עדכ"ש לבל תצא תקלה מתח"י ח"ו. ויאיר עינינו בתוה"ק אמן."

כיום המנהג בבתי הדין לחוש לשיטות הפוסקים הנוב"י והחת"ס וכן לרבים שכך הנהיגו, הן מחמת טעמיהם של הנוב"י והחת"ס, והן מחמת טעמיהם של הציץ אליעזר והרב עובדיה שהסיקו שמחמת חומר העניין יש לכתחילה לצרף עימו עוד שני דיינים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כח. בי"ד שקול לעניין מסירת גט

מסקנה העולה בנידון דנן לגבי מסירת גט, האם בעינין אף בבית דין זה את הדין הידוע שלא יהא ביה"ד שקול, נידון זה תלוי בסיבות הגורמות להצרכת בית דין למסירת גט. אם כטעמו של הנוב"י שהוא משום דיני ממונות הנגזרים מגירושין אלו, הרי שברור שאף לזה נצריך שיהיו ביה"ד שאינו שקול, ואף אם יהיו ארבעה דיינים זה פוגם בשם ביה"ד מחמת היותו בי"ד שקול, וכפי שהארכנו לעיל. כמו כן, אף מחמת טעמו של החת"ס שמדמה זאת לקבלת עדות על הסופר והעדים, ומחמת כן מצריך בי"ד, גם כאן יהיה צורך בבית דין שאינו שקול, וכפי שהאריך בזה בנחל יצחק על דין קבלת עדות בג' שפסול בבית דין שקול. עוד הבאנו שאף לעניין פורמלי של בית דין, ובעצם היותו שם בית דין אם הדבר נעשה בפני הדיוטות, בזה צריך שיהיה בית דין שאינו שקול, וביותר או פחות מג' הוי בית דין שקול ופסול. עוד הבאנו שאף אם קרובים כשרים, וכמו התרת נדרים, מכל מקום יש להצריך ביה"ד שאינו שקול, ודאי כאן במסירת גט שאחרונים הצריכו שלא יהיו קרובים יש להקפיד שלא יהיה בי"ד שקול.

אמנם דין זה אינו לעיכובא, וכמו שכל עניין זה של בי"ד למסירת גט הוא אינו לעיכובא, וכמו שהבאנו לעיל, מכל מקום הנוהג כיום להצריך בית דין, וא"כ יש להקפיד של שם בית דין, ובית דין שקול פוגם בשם בית הדין וכפי שהבאנו לעיל.

כט. דין גר בעת מסירת הגט

נפק"מ נוספת יש בנידון דנן, ולשאלה זו יש נפקות בחוץ לארץ, באין רבנים ודיינים הבקיאים בטיב גיטין, ולעיתים עולה השאלה האם לצרף לשלשה דיינים של מסירת הגט גר. בנידון זה כתב החכמת שלמה בהלכות גיטין (סי' קל"א) לדון בעצם העניין של דין גר לגיטין, והכריע שדברי הנוב"י המצריך נתינת גט במעמד ב"ד אינם נכונים לדינא, וגם אי נימא שהלכה כמותו להצריך ג' בתורת ב"ד, עדיין לא יפסל הגר מלכהן בב"ד זה מחמת חומרת הנוב"י, כלשונו של החכמת שלמה. ועוד העיר שגם במקום שצריך לכתחילה ב"ד לדין גט הבא בשליחות, שצריך לקיים את חתימות העדים ואומר השליח בפנ"כ ובפנ"ח, הרי שגם זה דין דרבנן, ולא מחמת זה יפסל הגר מלהיות דין, עכת"ד. הרי לן שהכריע מפורשות שהגר יכול להיות דין בסידור הגט ונתינתו.

עוד יש לצרף לזה את המציאות במסירת גט שלא מחמת כפייה וברצון הצדדים, ובכה"ג מועיל דין גר אם קיבלו אותו עליהם ואף לדיני ממונות, וכפי האמור בחו"מ (סימן ז) ושם בקצוה"ח, ואכמ"ל. וראה מש"כ בשו"ת מראה הבזק (חלק ט סימן לב).

הדינים העולים מכל האמור

1. יש לכתחילה להקפיד על בית דין בהרכב שלשה בעת מסירת הגט וחקירת הסופר והעדים, וטוב שיהיו מצויים אצלו אף בעת בירור שמות.
2. דין זה אינו לעיכובא אלא דין לכתחילה לחוש לראשונים שהבאנו וכן לאחרונים שנקטו כן, וכך הוא המנהג כיום.
3. כמו כן, וכפי האמור לעיל בסעיף 1, יש להחמיר שלא יהיו בית הדין קרובים ביניהם בקרבה הפוסלת.
4. לכתחילה אין לבצע מסירת גט בלילה, אולם במקום הדחק ובמקום עיגונא יש לקיים מסירת גט אף בלילה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

5. בית דין שקול פסול ואף בדיעבד, כך הוא בהכרעות בחושן משפט ובעניין המצריך מדינא בית דין.
6. יש להקפיד לכתחילה על מספר דיינים לא זוגי בעת התרת נדרים, כדי שלא יהא בי"ד שקול.
7. גם בעת מסירת הגט יש להקפיד על בית דין שלא יהא שקול ולא ניתן למסור את הגט בפני ארבעה דיינים דהוי בי"ד שקול, ומ"מ אינו לעיכובא.
8. כמו כן בביה"ד צריך להקפיד שלא יהיו קרובים לבעלי הדין בעת נתינת הגט, ומ"מ אינו לעיכובא.
9. יש להקל ולצרף דיין גר לג' דיינים הנוכחים בעת המסירה בעת גירושין מוסכמים.

פסה"ד ניתן לפרסום בהשמטת פרטי הזיהוי של הצדדים.

ניתן ביום ט' באייר התשפ"ג (30/04/2023).

הרב אברהם הרוש – דיין

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה